

Din ve Bilim
Muş Alparslan Üniversitesi
İslami İlimler Fakültesi Dergisi

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2022, 5(1): 161-185

**Uzak Doğu'dan Yansımalar: Çin'deki Katolik ve Nesturî Varlığının
Karşılaştırılması**

Repercussions from the Far East: A Comparison of the Catholic and Nestorian Presence in
China

Thomas ERTL

Professor, University of Vienna, Vienna/Austria

thomas.ertl@fu-berlin.de

ORCID: 0000-0002-8311-1616

Çeviren /Translator

Celal ÖNEY

Doç. Dr., Muş Alparslan Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü

Assoc. Prof., Muş Alparslan University, Faculty of Arts and Sciences, Department of History

c.oney@alparslan.edu.tr

ORCID: 0000-0001-5034-5056

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Çeviri / Translated Article

Geliş Tarihi / Date Received: 19 Ocak / January 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 17 Haziran / June 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2022

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.47145/dinbil.1060083

* This article has been published previously in English: Thomas Ertl, "Repercussions from the Far East: A Comparison of the Catholic and Nestorian Presence in China". *The Journal of Transcultural Studies*, 6 (2):38-63. <https://doi.org/10.17885/heiup.ts.19773>.

Atıf / Citation: Ertl, Thomas. "Uzak Doğu'dan Yansımalar: Çin'deki Katolik ve Nesturî Varlığının Karşılaştırılması / Repercussions from the Far East: A Comparison of the Catholic and Nestorian Presence in China". Çev. Celal Öney. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 5/1 (Haziran 2022): 161-185. doi: 10.47145/dinbil.1060083

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University,
Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

Orta çağda Batı Avrupa'dan Fransisken rahipler ve Suriye'den Nesturî rahipler, kendi Hıristiyan mezheplerini ve doktrinini yaymak ve bölgede kiliselerini kurmak için Uzak Doğu'ya gittiler. Benzer hedefleri paylaşıyorlar da, Fransiskenler ve Nesturîler farklı ikna yöntemleri kullandılar, bu nedenle misyonerlik çalışmalarının sonuçları ve mirası, önemli ölçüde birbirlerinden farklıydı. Moğol bozkırlarındaki mezar taşlarının da kanıtlaştığı gibi, Nesturîler Uzak Doğu'da dikkate değer ölçüde başarılıydılar; ancak kendi ülkelerinde (Mezopotamya), ironi bir şekilde, giderek marjinalleştirildiler. Buna karşılık, Katolik Fransiskenler ve Uzak Doğu'ya giden diğer Avrupalı seyyahlar, benzer misyonerlik başarıları elde edemediler ve 14. yüzyılın ortalarından sonra bölgede neredeyse hiç izleri kalmadı. Bununla birlikte, kendi ülkelerindeki okuyucuları için yazdıkları seyahatnameler ve mektuplar, hem Orta Çağ'ın sonlarında Avrupa'yı dışa açma hırsları üzerinde hem de on yedinci yüzyıl Çin'deki Katolik misyonunun dönüşü üzerinde büyük bir etkiye sahipti. Özetle, Nesturîlerin mirası Orta Asya'daki taş anıtları ve Fransiskenler ise Batı'da ilham verici metinler bıraktılar. Uzak Doğu'daki Hıristiyan misyonerlik faaliyetinin ilgili uygulamalarının karşılaştırılması, orta çağ kültürleri arası seyahatin hem menşe bölgelerini hem de varış bölgelerini çeşitli şekillerde nasıl etkilediğini daha iyi tanıtabilir. Bu nedenle, Orta Çağ'ın sonlarında Uzak Doğu'daki Hıristiyan varlığı ortadan kalksa da bu, misyonerlerin geldiği toplumlar için kalıcı sonuçlar doğurmuştur.

Anahtar Kelimeler: Orta çağ, Misyonerlik Tarihi, Kültürel Değişim

Abstract

In the middle ages, Franciscan monks from Western Europe and Nestorian monks from Syria traveled to the Far East to spread the gospel and to establish their churches in the region. Although they shared similar goals, Franciscans and Nestorians employed different methods of persuasion, so the results and legacy of their missionary work differed considerably. The Nestorians were remarkably successful in the Far East, as proven by the gravestones in the Mongolian steppes; in their home countries, ironically, they were increasingly marginalized. In contrast, the Franciscans and other European travelers to the Far East did not achieve similar missionary success and scarcely left a mark on the region after the mid-fourteenth century. The travelogues and letters they composed for their audiences at home, however, had a great impact, both on late-medieval European ambitions to open up the world and on the return of the Catholic mission in seventeenth-century China. In summary, the Nestorians' legacy was stone monuments in the East and the Franciscans left inspiring texts in the West. A comparison of the respective practices of Christian missionary activity in the Far East may further recognition of how medieval cross-cultural travel affected both the regions of origin and the regions of destination in various ways. Therefore, even though the Christian presence in the Far East vanished in the late middle ages, it had lasting consequences for the societies from whence the missionaries came. It not only broadened the West's knowledge of the Far East but also influenced the renewal of Christian missions in the region from the seventeenth century onwards.

Key Words: Medieval, Missionary History, Cultural Exchange

Giriş

Yangzhou şehri, Nanjing'den yaklaşık yetmiş kilometre uzaklıkta, Yangzi Nehri'nin alt kısmı boyunca yer almaktadır. Yuan Hanedanlığı döneminde (1271-1368), Yangzhou, kuzeydeki başkenti Pekin'i, verimli güney Çin İmparatorluğu'na bağlayan bir imparatorluk kanalı boyunca uzanan zengin bir ticaret kasabasıydı. Kanalin kıyısında, Yangzhou şehrinin doğusunda, Muhammed Puhadin'in mezarı yatıyordu. Puhadin, 1275'te gömüldüğü Yangzhou'da öldü. Mezarı, hem Çinli Müslümanların hem de Arap tüccarların gömüldüğü Arap arketiplerine göre yontulmuş yirmi beş mezar içeren küçük bir mezarlığın parçasıdır. Bir misyoner olarak Puhadin'in son yıllarda çeşitli değişikliklere uğrayan Turna Camii'nin inşasında yer almış olması da muhtemeldir. Bununla birlikte, bu cami hala on üçüncü yüzyıl Yangzhou'daki Müslüman varlığına da tanıklık ediyor.¹

İslam dini, bu şehre damgasını vuran tek yabancı din değildi. Birkaç yıl önce, Yangzhou'nun kentsel bölgesinde, on üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda Yuan yönetimi sırasında Hıristiyanlığın yayılmasına önemli ölçüde ışık tutan taş anıtlar² keşfedildi. 1981'de çiftçiler, iki yanında meleklerle çevrili bir haç resmi ve bir Çince metin ve Süryanice alfabetiyle yazılmış Türkçe bir metin içeren³ otuz beş santimetre boyutlarında bir Nasturi mezar taşını ortaya çıkardılar⁴ (Resim 1). Mezar taşının üzerinde bulunan "Lotus Üzerinde Çapraz" sembolü motifi, Asya'daki Nesturî sanatında yaygındır⁵. Mezar taşı üzerindeki metinler, ayrıntılarda farklılık gösterse de aynı temel bilgileri içermektedir. Biraz daha uzun olan Türkçe versiyonun -burada kısmen Çince metinle desteklenmiştir- tercümesi şöyledir:

Rabbimiz İsa Mesih adına. 1628'de İmparator İskender'in sayımına göre, yılan yılında, üçüncü ayda, dokuzuncu günde [20 Mayıs 1317], Dadu'dan [Pekin] Xindu'nun karısı Elizabeth, 33 yaşında Allah'ın emrini yerine getirdi. Onun canlılığı ve bedeni bu mezara yerleştirilmiştir. Ruhu, ebediyen saf kadınlar olan Sarah, Rebecca ve Rachel'in eşlik ettiği cennette evini ve hedefini bulsun ve sonsuza kadar anılsın. Amin, evet ve Amin⁶!

¹ 13. yüzyıl Çin'inde ve özellikle güneydoğu kıyı bölgelerindeki Müslümanlar hakkında bkz. Hajji Yusuf Chang, "Chinese Muslim Mobility in Sung-Liao-Chin Period," in *Islam in China: Key Papers*, ed. Michael Dillon (Folkestone: Global Oriental, 2009), 1:159-160. Yangzhou'daki Müslümanlar ve Yuan Çin'e Müslüman göçü hakkında bkz. Fan Ke, "Maritime Muslims and Hui Identity: A South Fujian Case," *Journal of Muslim Minority Affairs* 21, 2 (2001): 309-332, and reprinted in Dillon, *Islam in China*, 242 (Yangzhou) and *passim*. On the mosque, see Nancy Shatzman Steinhardt, "China's Earliest Mosques," *Journal of the Society of Architectural Historians* 67, no. 3 (2008): 330-361, here 343.

² Yirminci yüzyıl Çin'inde ortaçağ dinleri üzerine yapılan arkeolojik araştırmaların sorunları ve işleyişi hakkında, bkz. Samuel N. C. Lieu, "Medieval Manichaeism and Nestorian Remains in the Zayton (Quanzhou) of Marco Polo," in *New Light on Manichaeism: Papers from the Sixth International Congress on Manichaeism Organized by the International Association of Manichaeism Studies*, ed. Jason D. BeDuhn (Leiden: Brill, 2009), 183-193.

³ Shimin Geng, Hans-Joachim Klimkeit, and Jens Peter Laut, "Eine neue nestorianische Grabinschrift aus China," *Ural-altaische Jahrbücher*, N. F. 14 (1996): 164-175; Geng, "Reexamination."

⁴ Mezar taşının keşfi ve kazısı hakkında bkz. Shimin Geng, "Reexamination of the Nestorian Inscription from Yangzhou," in *Jingjiao: The Church of the East in China and Central Asia*, ed. Roman Malek and Peter Hofrichter (Nettetal: Steyler, 2006), 253.

⁵ Arthur C. Moule, "The Use of the Cross among the Nestorians in China," *T'oung Pao* 28 (1931): 78-86; Ian Gillman and Hans-Joachim Klimkeit, *Christians in Asia before 1500* (Richmond: Curzon, 1999), 231.

⁶ Geng, "Reexamination," 254. A German translation is provided by Geng et al., "Grabinschrift," 170.

Resim-1: Dadu'dan Xindu'nun karısı Elisabeth'in Nesturi mezar taşı, 1317, Yangzhou (1981'de bulundu). 29.8 x 25.8 x 4 cm. Yangzhou Müzesi. [Geng, Klimkeit, Laut, Grabinschrift, plate 1.]

Bunun gibi anıtlar, Nesturi Hıristiyanlığının Orta ve Doğu Asya'da yayıldığı iddiasını destekleyen önemli kanıtlar sunmaktadır.⁷ Ancak, orta çağ döneminde Yangzhou'da aktif olan tek Hıristiyan mezhebi Nesturilik değildi. 1951'de Nesturi anıtının keşfedilmesinden bir nesil önce, Çin Halk Kurtuluş Ordusu üyeleri, şehrin tahkimatı için kullanılmış bir mezar taşını ortaya çıkardı⁸. Mezar taşının üst panelinde

⁷ P. Yoshiro Saeki, *The Nestorian Documents and Relics in China* (Tokyo: Maruzen, 1951); Max Deeg, "Towards a New Translation of the Chinese Nestorian Documents from the Tang Dynasty," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 115–131; Tjalling H. F. Halbertsma, *Early Christian Remains of Inner Mongolia* (Leiden: Brill, 2008), *passim*. Nesturi mezarlarında kullanılan malzemelerinin özellikleri ve ikonografisi üzerine, bkz: *ibid.*, 159–217.

⁸ Mezar taşının bulunması hakkında bkz. Francis A. Rouleau, "The Yangchow Latin Tombstone as a Landmark of Medieval Christianity in China," *Harvard Journal of Asiatic Studies* 17, no. 3–4 (1954): 348–351.

Meryem Ana ve Çocuğunun bir resmi oyulmuştur⁹ (Resim 2). Solda, Catherine diz çökerek dua ederken, işkence çarkları mucizevi bir şekilde yok ediliyor. Hristiyan Azizlerin yaşamlarının popüler on üçüncü yüzyıl koleksiyonu olan *Legenda Aurea*'ya göre, işkence çarklarını yok eden melek öyle muazzam bir güç kullandı ki, 4.000 putperest öldürüldü - bunlardan ikisi mezar taşının kabartmasında görülebilir. Sağda, Catherine'in kılıçla başının kesilmesi gösterilmektedir. Bunun biraz üzerinde, üçüncü bir sahnede, yukarıda bahsedilen Nesturi mezar taşını açıkça anımsatan bir çift melek, şehidin cesedini bir mezara indirir, muhtemelen şehidin Sina Dağı'ndaki mezarına atıfta bulunur. Bunun altında, dizlerinin üzerinde bir adam kollarında çıplak bir bebek tutuyor. Bebek, büyük olasılıkla, şimdi yaratıcısına geri dönen ölen kişinin, ölümsüz ruhunu sembolize eder¹⁰. Mezar taşının alt yarısında, çiçekli bir dal süslemeyle çevrelenmiş, oncial (Unical) harflerin Gotik üslupla yazıldığı Latince bir yazıt vardır. Çeviride şöyle yazıyor:

*Rab adma amin. 1343 yılının Haziran ayında ölen merhum Sir Domenico de Vilioni'nin kızı Catherine burada yatıyor*¹¹.

Resim-2: Domenico de Vilioni'nin kızı Catherine Vilioni'nin mezar taşı, 1342, Yangzhou (1951'de bulundu).

⁹ Rouleau, "Yangchow Latin Tombstone," 351-352. On the role of Mary in Nestorianism, see Richard M. Price, "Marian Piety and the Nestorian Controversy," in *The Church and Mary*, ed. Robert N. Swanson (Woodbridge: Boydell Press, 2006).

¹⁰ İkonografi hakkında bkz. Rouleau, "Yangchow Latin Tombstone," 355-356.

¹¹ Orijinal Latince yazıt Rouleau'da basılmıştır. Yangchow Latin Tombstone," 353: *In nomine Dñi amen hic jacet / Katerina filia qondam Domini / Dñici de Vilionis que obiit in / anno Domini Milleximo CCC / XXXX II de mense Junii.*

1952'de yapılan orijinal negatif reproduksiyonu. Kaynak: Rouleau, "Yangchow Latin Tombstone," Plate II.

1951'de Catherine'in mezar taşının keşfedilmesinden kısa bir süre sonra, Catherine'in kardeşi Antonio'nun 1344'te ölümünü bildiren kısa bir yazıtla başka bir mezar taşı ortaya çıkarıldı¹². Catherine ve Antonio, Cenevizli Vilioni ailesine ait olabilir. 1348'de, "Çin krallığında" birkaç yıl yaşadığı ve kaldığı süre boyunca servetini beş katına çıkardığı bildirilen Jacopo de Oliverio adlı bir tüccarla bağlantılı olarak belirli bir Domenico Ilioni'den bahsedilmektedir¹³.

Mezar anıtları, 1300'lü yıllarda hem Yangzhou'da hem de genel olarak Çin'de var olan dini çeşitliliğin açık bir kanıtıdır¹⁴. Konfüçyüsçülük ve Taoizm ile Budizm'in o zamana kadar yerleşik olan Çin varyantının yanı sıra, Çin'de yaşayan birçok başka doktrin ve mezhebin taraftarları, yetkililerin müdahalesi olmadan kendi inançlarını uygulama özgürlüğünün tadını çıkarmaktaydılar. Bunlar arasında Maniheistler, Zerdüştler, Yahudiler, Jakobenler, Ermeni, Gürcü ve Rum Ortodoks Hıristiyanların yanı sıra Şamani fikir ve ritüelleri takip edenler de vardı¹⁵. Romalı-Katolik misyonerler, tüccarlar ve elçiler, Çin topraklarına ilk kez ayak bastıklarında, Nesturîler zaten Çin krallığının ortasında yüzyıllardır yaşıyor ve dinlerini yaymaya çalışıyorlardı. Bununla birlikte, hiçbir Hıristiyan mezhebi Çin'de orta çağdan daha uzun yaşamadı. Zhu Yuanzhang'ın 1368'de başarılı bir şekilde tahta çıktıktan sonra ülkeye hâkim olan Moğol yönetimini yerli Çinli Ming Hanedanlığı ile değiştirmesiyle birlikte yeni imparatorluk yönetimi, "saf" ve daha uyumlu bir Çin toplumu meydana getirmek için sadece Moğolları ülkeden değil aynı zamanda Çin kökenli olmayan birçok başka kişiyi de ülkeye geri dönmek için ülkeden kovdu¹⁶. Etnik azınlıklar tasfiyeden kurtulurken, Hıristiyan inancı bu tasfiyeden kurtulamadı. Bu, yalnızca Ming Hanedanlığı altındaki yeni politikaların bir etkisi değildi: Orta ve Doğu Asya'daki Hıristiyan toplulukların durumu, Çin'de iktidarın değişmesinden birkaç on yıl önce vebanın yayılmasıyla zaten zayıflamıştı¹⁷. Uzak Doğu'daki Hıristiyan varlığı, Ortaçağ'ın sonlarında ölümüne rağmen, keşişlerin ve tüccarların faaliyetleri ile toplumlar için kalıcı sonuçlar doğurdu. Örneğin, Katolikler, Orta çağ Çin imparatorluğunda yalnızca kısa bir süre -yaklaşık Yüz yıl- ikamet ederken ve çok az sayıda mühtedi çekerken, bu dönemde Batı Avrupa'nın Çin üzerindeki etkisi özellikle daha önemli görünmekteydi. Misyonerlik yazımının misyonerlerin anavatanları üzerindeki etkisini incelemek, hâlihazırda mevcut bilim adamları tarafından test edilmiş bir yaklaşımdır¹⁸.

Misyonerlerinin Uzak Doğu'da ikamet etmeleri, din değiştiren bireylerin ve bütün halkların sayısı açısından dikkate değer ölçüde daha uzun ve daha etkili olan Nesturi kilisesi için, geldikleri ülke içindeki etkileri daha az önemliydi. Daha kesin olmak gerekirse, Nesturî misyonerler, Uzak Doğu'da önemli bir

¹² Franz Xaver Peintinger, "In Nomine Domini: Ein christlicher Grabstein in Yangzhou (1344)," in *The Chinese Face of Jesus Christ*, ed. Roman Malek (Nettetal: Steyler, 2002), 1:285–289.

¹³ Rouleau, "Yangchow Latin Tombstone," 360–363; Roberto S. Lopez, *Su e giu per la storia di Genova* (Genoa: Universita di Genova. Istituto di paleografia e storia medievale, 1975), 184.

¹⁴ Moğollar döneminde Orta Asya ve Çin'deki Hıristiyan topluluklarının çeşitliliği hakkında bkz. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 249.

¹⁵ 1500 öncesi Orta Asya ve Çin'deki Hıristiyanlık hakkında bkz. Arthur C. Moule, *Christians in China Before the Year 1550* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1930); Gillman and Klimkeit, *Christians*, 205–306; Nicolas Standaert, ed., *Handbook of Christianity in China*, vol. I, 635–1800 (Leiden: Brill, 2001). On Christians in Yuan China, see Samuel H. Moffett, *A History of Christianity in Asia*, vol. 1, *Beginnings to 1500* (Maryknoll, NY: Orbis Books, 1998). Moğolların dine karşı duruşu hakkında bkz. Christopher A. Atwood, "Validation by Holiness or Sovereignty: Religious Toleration as Political Theology in the Mongol World Empire of the Thirteenth Century," *International History Review* 26, no. 2 (2004).

¹⁶ Sosyal kontrolü artırmaya yönelik erken Ming yasama programı hakkında, bkz. Edward L. Farmer, *Zhu Yuanzhang and Early Ming Legislation: The Reordering of Chinese Society Following the Era of Mongol Rule* (Leiden: Brill, 1995), 105–113.

¹⁷ See Gillman and Klimkeit, *Christians*, 234–235. Çin'de on beşinci yüzyılda ve sonrasında hâlâ mevcut olan Hıristiyan geçmişinin olası izleri için bkz. illman and Klimkeit, *Christians*, 305. On doubts about the authenticity of the "Nestorian Stele" excavated in 1625, see David E. Mungello, *Curious Land: Jesuit Accommodation and the Origins of Sinology* (Stuttgart: Steiner, 1985), 164–172.

¹⁸ Örneğin, bkz. Ulrike Strasser, "A Case of Empire Envy? German Jesuits Meet an Asian Mystic in Spanish America," *Journal of Global History* 2, no. 1 (2007).

başarıya sahipti, ancak Mezopotamya'da yani kendi ülkelerinde de oldukça sınırlı bir etkiye sahipti¹⁹. Buna göre, Nesturî mirası, Çin çevresinin uzak bölgelerinde çok sayıda mezar taşından oluşuyordu. Buna karşılık, Katolikler, Çin'deyken pek çok Türk, Moğol ve Çinlinin ruhunu Katolik Hıristiyanlığına kazandıramadılar. Bununla birlikte, popüler seyahatnameler açısından Katolik misyonerlerin mirası, geç orta çağ ve erken modern dönemde Avrupa toplumu üzerinde geniş kapsamlı bir etki yarattı ve etkisini, bir "misyoner söylemine ve orta çağ misyonerlerinin deneyimlerine dayanan misyonerlik tekniklerine dayanan Cizvitlerin, Uzak Doğu'da misyoner olarak orta çağ Fransiskanlarının yerini aldığında gösterdi²⁰.

Hem Uzak Doğu üzerindeki misyoner etkisi hem de bu faaliyetlerin Batı'daki ana ülkelerdeki yansımaları, söz konusu iki durumda önemli ölçüde farklılık göstermiştir. Nesturî keşişlerin ve Fransiskan keşişlerin misyonerlik çalışmalarının benzerliklerini ve farklılıklarını ortaya çıkarmak için, bu konuda kendi ülkelerindeki yankılarını karşılaştıralım. Önce iki Hıristiyan grubu ve Uzak Doğu'daki varlıklarını ayrı ayrı araştırarak, sonra ikisini karşılaştırarak ve kendi köken bölgelerindeki yansımalarına bakalım.

Nesturiler ve "Doğu Kilisesi"

Hıristiyanlık ikinci yüzyıldan beri Fırat'ın ötesinde geliyordu. Roma İmparatorluğu'nun doğu sınırının ötesindeki Hıristiyan kimliği, Yunan Ortodoks Kilisesi'nden farklı olan belirli bir Kristolojik konumla örneklenen bağımsızlık ve özerklik bilincini, yavaş yavaş kazandı²¹. Yedinci yüzyılda, "Doğu Apostolik Kilisesi" veya "Doğu Suriye Kilisesi" sağlam bir dini yapıya sahipti. Kurumsal ve dogmatik olarak Batı'dan bağımsızdı ve aslen İran'ın o dönem başkenti "Seleukia-Ktesiphon"da ve sekizinci yüzyıldan itibaren de Bağdat'ta ikamet etmeye başlayan kendi Katolikos-Patrik'i vardı.²²

Roma İmparatorluğu döneminde, "Doğu Kilisesi" şiddetle saldırıya uğradı²³ ve küçümsenerek "Nesturî Kilisesi" olarak adlandırıldı²⁴. Doğu Suriye Kilisesi (Nesturî Kilisesi)'nin doktriner konumu, iki doğa ve iki hipostazın Kristolojisi tarafından ve Mopsuestia Theodore'un (MS 350-428) tefsirinin resmi olarak benimsenmesiyle tanımlandığı için bu isim küçümseyici ve yanlışti. Nesturilik, Nestorius (386-451 CE) tarafından geliştirilmemiştir, ancak ölümünden birkaç yüzyıl sonra meydana gelen uzun bir sürecin sonucuydu²⁵. Bu nedenle, "Nesturizm", Roma İmparatorluğu içindeki Hıristiyanlar tarafından

¹⁹ Başarı ve başarısızlık dikotomisini artık Hıristiyan dönüşümü üzerine bilime hâkim olmasa da, buradaki terimleri, Doğu ve Batı'daki Nesturîler ve Fransiskanların farklı miraslarını vurgulamak için kullanıyorum. "Dini öğretileri kültürel sınırların ötesine taşımamanın ve tüketmenin karmaşıklıkları" ile ilgili olarak bkz. Charles H. Parker, "Converting Souls across Cultural Borders: Dutch Calvinism and Early Modern Missionary Enterprises," *Journal of Global History*, 8, 1, 2013, 51.

²⁰ Peter R. D'Agostino, "Orthodoxy or Decorum? Missionary Discourse, Religious Representations, and Historical Knowledge," *Church History* 72, no. 4 (2003): 709; Liam Brockey, *Journey to the East: The Jesuit Mission to China, 1579-1724* (Cambridge: Harvard University Press, 2007), 7. Bu, Matteo Ricci'nin Cizvitlerin gelişinden önce Çin'deki Hıristiyan âlemi hakkındaki bilgisinin çok sınırlı olmasına rağmen doğrudur. Matteo Ricci, *Descrizione della Cina* (Macerata: Quodlibet, 2011), 126-127.

²¹ Doğu Suriye Kilisesi'ne Kristolojik yenilikler getirmenin uzun süreci hakkında, bkz. Gerrit J. Reinink, "Tradition and the Formation of the Nestorian Identity in Sixth- to Seventh-Century Iraq," *Church History and Religious Culture* 89, no. 1-3 (2009): 217-218. Nesturî ayinlerinin paralel oluşumu hakkında bkz. Bayard H. Jones, "The History of Nestorian Liturgies," *Anglican Theological Review* 46 (1964): 160-165.

²² Wilhelm Baum and Dietmar W. Winkler, *Die Apostolische Kirche des Ostens: Geschichte der sogenannten Nestorianer* (Klagenfurt: Kitab, 2000), 13-42. On Nestorian Christology as a response to Justinian's religious policy and the decisions of the Fifth Ecumenical Council of 553 CE, see Reinink, "Tradition," 248-249.

²³ Susan Wessel, *Cyril of Alexandria and the Nestorian Controversy: The Making of a Saint and of a Heretic* (Oxford: Oxford University Press, 2004).

²⁴ Dini ilkelerin, hem kişinin kendi öğretisinin ortodoksluğunu temsil etmeyi hem de karşıtlarının hatalarını ortaya çıkarmayı amaçlayan başka metin ve belgelerin derlemelerinin eşlik ettiği risaleler ve mektuplar yoluyla oluşumu ve yayılması hakkında, bkz. Rowan A. Greer, "The Use of Scripture in the Nestorian Controversy," *Scottish Journal of Theology* 20, no. 4 (1967): 413-422; Thomas Graumann, "The Distribution of Texts and Communication-Networks in the Nestorian Controversy," in *Comunicazione e ricezione del documento cristiano in epoca tardoantica: XXXII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana, Roma, 8-10 maggio 2003* (Rome: Institutum Patristicum Augustinianum, 2004), 237-238.

²⁵ Dietmar W. Winkler, *Ostsyrisches Christentum: Untersuchungen zu Christologie, Ekklesiologie und zu den ökumenischen Beziehungen der Assyrischen Kirche des Ostens* (Münster: Lit, 2003); Reinink, "Tradition," 225.

şekillendirilen ve kullanılan yabancı bir unvandır²⁶ ve aslında o kadar yaygındır ki, burada da pratik nedenlerle kullanılmaktadır.

Nesturî Kilisesi hiçbir zaman bir devlet kilisesi olmamasına ve her zaman Hıristiyan olmayan yönetimler altında yaşayan dini bir azınlık olarak kalmasına rağmen, Suriyeli ve İranlı tüccarlar, rahipler ve keşişler sayesinde kısa sürede Nesturî mesajı Doğu'ya taşınmıştır²⁷. Üçüncü yüzyılın sonunda, mesaj, zaten Güneybatı-Hint Malabar Sahili'ne ulaşmıştı. Malabar, seyahat eden keşişler hızla Güney Hindistan Hıristiyanlığının²⁸ direği ve çoğunlukla Orta ve Doğu Asya'ya doğru İpek Yolu boyunca daha fazla misyonerlik faaliyetinin başlangıç noktası haline geldi. Nesturilik İnancı, özellikle Orta Asya kervan yolları boyunca Türk ve Soğd halkları arasında çok sayıda takipçi kazandı²⁹. Sonuç olarak, Semerkant gibi ticari şehir merkezlerinde insan toplulukları genişledi ve ayrıca bu yerlerde Nesturî kilise yapıları da kuruldu³⁰.

635 yılına gelindiğinde, adı yalnızca Çince olarak bilinen Nesturî keşişi Alopen, Çin'in başkenti Xian'a "Pekin" geldi³¹. Alopen, İmparator tarafından sıcak bir şekilde karşılandı ve kalan yıllarını o zamanlar yeni kurulan Tang imparatorluğu içinde Nesturî Hıristiyanlığı için misyonerlik çalışmaları yaparak geçirdi³². Doğu Suriye Kilisesi (Nesturî Kilisesi)'nin Çin'de adıyla tanınan ilk misyoneri olarak, Alopen ve sonraki on yıllar boyunca yaptığı başarılı çalışmalar, on yedinci yüzyılda keşfedilen ünlü bir yazıtta anlatılmaktadır. Sözde "Nesturî Steli" 781 yılında oyulmuştur³³. Stel üzerindeki yazının anlamı:

"Başarılı İmparator Taitsung [...] zamanında gelen aydın ve kutsal adamlar arasında Suriye ülkesinden en erdemli Alopen vardı. Alopen, MS 635 yılında Chang-an'a geldi. Kutsal kitaplar imparatorluk kütüphanesinde tercüme edildi, hükümdar konuyu özel dairelerinde araştırdı. Bu Dinin (Nesturî Hıristiyanlığı) doğruluğundan ve hakikatinden derinden etkilendiğinde, yayılması için özel emirler verdi³⁴."

İmparatorun koruması altında, Nesturî topluluğu Çin'de büyüdü ve hem Tibet'e hem de imparatorluğun doğusundaki Tarim Havzası'nın vaha kasabalarına yayıldı. Sekizinci yüzyılın başlarında, havzanın batı ucundaki ticaret şehri Kaşgar, bir Hıristiyan hükümdar tarafından yönetiliyordu³⁵. İpek Yolu üzerindeki bir başka ticari şehir olan Dunhuang'da da teolojik yazıları ve duvar resimleri kısmen korunmuş

²⁶ Sebastian P. Brock, "The 'Nestorian' Church: A Lamentable Misnomer," *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78, no. 3 (1996) 23–35.

²⁷ Wolfgang Hage, "Der Weg nach Asien: Die ostsyrische Missionskirche," in *Kirchengeschichte als Missionsgeschichte*, ed. Knut Schäferdiek, vol. 2, bk. 1, *Die Kirche des früheren Mittelalters* (München: Kaiser, 1978); Gillman and Klimkeit, *Christians*, 208–209.; Yves Raguin, "China's First Evangelization by the 7th and 8th Century Eastern Syrian Monks," in Malek, *The Chinese Face of Jesus Christ*, 1:159–161.

²⁸ Hindistan'daki ilk Hıristiyanlar ve orada Doğu Süryani Kilisesi'nin varlığı hakkında bkz. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 155–165; A. Mathias Mundadan, *History of Christianity in India*, vol. 1, *From the Beginning up to the Middle of the Sixteenth Century* (Bangalore: Church History Association of India, 1984), 78.

²⁹ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 206–207. and 212–215.

³⁰ Jean Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes 'de l'extérieur' au moyen age," in *Mélanges offerts au R. P. Ferdinand Cavallera, doyen de la faculté de théologie de Toulouse, à l'occasion de la quarantième année de son professorat à l'Institut Catholique*, ed. Jean Dauvillier (Toulouse: Bibliothèque de l'Institut Catholique, 1948), 283–287; Erica C. D. Hunter, "The Church of the East in Central Asia," *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78, no. 3 (1996); Jean Maurice Fiey, *Pour un Oriens Christianus Novus: Répertoire des diocèses syriaques orientaux et occidentaux* (Stuttgart: Steiner, 1993), 128.

³¹ Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 296–297; C. Y. Hsü, "Nestorianism and the Nestorian Monument in China," *Asian Culture Quarterly* 14, no. 1 (1986): 46; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 221–222 and 269–270.

³² Sekizinci yüzyıl Tang Çini'ndeki belli başlı dinler hakkında bkz. eter N. Gregory and Patricia Buckley Ebre, "The Religious and Historical Landscape," in *Religion and Society in T'ang and Sung China*, ed. Patricia Buckley Ebre and Peter N. Gregory (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1993), 18–35.

³³ Moule, *Christians in China*, 27–52; Saeki, *Nestorian Documents*, 11–112; Hsü, "Nestorianism," 46–65 (about the discovery and its interpretation throughout the centuries); Xu Longfei, *Die nestorianische Stele in Xi'an: Begegnung von Christentum und chinesischer Kultur* (Bonn: Borengässer, 2004); Raguin, "China's First Evangelization," 164–167; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 271–275.

³⁴ Paul Carus, *The Nestorian Monument: An Ancient Record of Christianity in China* (Chicago: The Open Court Publishing Company, 1909), 13.

³⁵ Kaşgar'da ve Kara Hitai'ye tabi olan bölgelerdeki Nasturiler için bkz. Michal Biran, *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History between China and the Islamic World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005), 178–179.

büyük bir Nesturî topluluğu vardı³⁶. Bununla birlikte, dokuzuncu yüzyılın ortalarında, Batı kökenli tüm dinler, Çin emperyal ailesinin beğenisini kaybetti. 845 yılında İmparator Wuzong tarafından yayınlanan bir fermanda, keşişler ve rahibeler günlük hayatlarına geri dönmek zorunda kaldılar. Çin'de esas olarak bir keşiş topluluğu olarak gelişen Nesturî Kilisesi, yeni imparatorluk politikasından güçlü bir şekilde etkilendi. Onuncu yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde Doğu Suriye (Nesturî) Kilisesi'nin Çin'de çok hayırlı bir şekilde başlayan misyonu şimdilik sona ermişti³⁷. Buna karşılık, Orta Asya'daki Türkler arasında Hıristiyanlığın yayılması devam etti. Sekizinci yüzyılın başında, Nesturî Katolikosu I. Mar Timothy (MS 727/8-823), Doğu'da bir misyonerlik yenilenmesi için zemin hazırlamıştı.³⁸ Merkezi Asya'ya misyonerlik eğitimi almış tecrübeli Nesturî keşişleri gönderdi ve Orta Asya ovalarında büyük başarılar elde etti. 781 yılında Timoti, tebaasının tamamına yakını ile birlikte Hıristiyanlığa geçen bir Türk Hanunun yazılı bir kaydını verir³⁹. Ancak bu, Doğu Suriye Kilisesi (Nesturî Kilisesi)'nin Türk kabileleri arasında verimli bir şekilde yayılmasının yalnızca başlangıcıydı. On birinci yüzyılın başında, Baykal Gölü'nün güneyine yerleşen Kerait kabilesinin Moğol halkı, toplu olarak Nesturî Hıristiyan inancına katıldı⁴⁰. Nesturîler ayrıca, Tarım Havzası'nın kuzey ucundaki Turfan ve çevresinde yaşayan Uygur halkı arasında çok sayıda takipçi kazandılar. Nesturî Hıristiyan'ı olan Türkler ve Moğollar, Nesturîliği Çin'e geri getirdiler⁴¹.

Birleşik Moğollar, Cengiz Han'ın önderliğinde askeri kampanyalarını Batı'ya başarıyla taşıdıklarında, çok sayıda Nesturî topluluğu yerinden edildi ve yok edildi. Moğol liderliği sağlam bir zemine oturduğunda ve barış geri geldiğinde, imparatorlukları Çin Denizi'nden Fırat'a kadar uzandı ve yeni yöneticiler, kısa süre sonra Nesturî Hıristiyanlığının koruyucuları ve sponsorları oldular⁴². Fetihlerin başlangıcında Moğollar arasında hali hazırda bazı Nesturîler vardı. Yakın Doğu ile Çin arasındaki ve daha sonra tek bir siyasi varlığın koruması altında güvence altına alınan ticari bağlar, Bağdat'taki Katolikos-Patrik ile Uzak Doğu'daki çok sayıda topluluk arasındaki ilişkileri kolaylaştırdı. Kısa süre sonra, büyük şehirler, piskoposlar tarafından yönetilen bir Nesturî Kilisesi yapısı, İpek Yolu boyunca yeniden konsolide edildi⁴³. Doğu Asya'da, kısmen Hıristiyanlaşmış Öngüt halkının topraklarının bir parçası olan Sarı Nehir'in kuzey yayı içinde bir metropolit denizi vardı⁴⁴. Nesturîler bir kez daha Çin'in kalbinde -Sarı Nehir boyunca, güneydoğu Çin kıyı bölgesinde Zayton'a (Quanzhou⁴⁵) kadar ve Yangzi Nehri'nin aşağı akışı boyunca-

³⁶ Moule, *Christians in China*, 52–64; Saeki, *Nestorian Documents*, 416–418; Li Tang, *A Study on the History of Nestorian Christianity in China and its Literature in Chinese: Together with a New English Translation of the Dunhuang Nestorian Documents* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2004). On Nestorian inscriptions found in Dunhuang, see Hsü, "Nestorianism," 67–69.

³⁷ Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 298; Moffett, *Christianity*, 302–313; Raguin, "China's First Evangelization," 170–171; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 282–285.

³⁸ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 218.

³⁹ *Ibid.*, 217–218.

⁴⁰ Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 308–309; Erica C. D. Hunter, "The Conversion of the Kerait to Christianity in AD 1007," *Zentralasiatische Studien* 22 (1989/90): 140–163; Moffett, *Christianity*, 400–402; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 226–230 and 287.

⁴¹ Igor de Rachewiltz, "The Turks in China under the Mongols: A Preliminary Investigation of Turco-Mongol Relations in the 13th and 14th Century," in *China among Equals: The Middle Kingdom and its Neighbors, 10th–14th centuries*, ed. Morris Rossabi (Berkeley: University of California Press, 1983).

⁴² Hsü, "Nestorianism," 66; Jean Maurice Fiey, *Chrétiens syriaques sous le Mongols: Il-Khanat de Perse, XIIIe–XIVe s.* Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium (Louvain: Secrétariat du Corpus SCO, 1987), 2–6; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 285–287.

⁴³ Kilisenin yapısı hakkında bkz. Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 263.

⁴⁴ *Ibid.*, 303–304; Halbertsma, *Early Christian Remains*, 35–48. İç Moğolistan'daki Nasturi geleneği hakkında bkz. *ibid.* 73–74 and 135–158. Öngüt kökenli olduğu tahmin edilen bir başka mezar kitabesi için bkz. James Hamilton and Ru-Ji Niu, "Deux inscriptions funéraires Turques Nestoriennes de la Chine orientale," *Journal Asiatique* 282, no. 1 (1994): 147–155.

⁴⁵ in Zhang Yang, "Nestorian Churches and their Followers along the Southern China Coast in the Yuan," in *Andrea da Perugia: Atti del Convegno, Perugia, 19 settembre 1992*, ed. Carlo Santini (Rome: Il Calamo, 1994), 105–128; Moule, *Christians in China*, 78–85; Bizhen Xie, "The History of Quanzhou Nestorianism," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 257–277; Hamilton and Niu, "Deux inscriptions," 155–163; Samuel N. C. Lieu, "Nestorian Remains from Zaitun (Quanzhou), South China," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 277–291; Lieu, "Medieval Manichaeism," 190–199; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 293–298.

sayısız şehirde bir yer edindiler⁴⁶. Bu bölgede, Semerkantlı Mar Sargis adlı bir Nesturî, on dördüncü yüzyılın ilk birkaç on yılında yedi manastır kurdu⁴⁷.

13. Yüzyılda Doğu Nesturî Kilisesinin yandaşları sadece Süryaniler ve Persler değil, aynı zamanda Türkler ve Moğollar olmasına rağmen, yabancıların dini olarak itibarını hiç kaybetmedi. Bazı Nesturîler, Büyük Han'ın sarayında önemli görevlerde bulundular ve sonuç olarak Nesturilik, yönetici seçkinler tarafından yüksek itibar gördü⁴⁸. Örneğin, Nesturî Hristiyanlığını yeni benimsemiş olan Kerait halkının önde gelenlerinden biri olan Hristiyan Chinkai, birkaç Han'a danışman ve şansölye olarak hizmet etmişti. Nesturî Hristiyanlığının Moğol hükümdarları üzerinde de kalıcı bir etkisi oldu. Bunun nedeni çoğunlukla, Moğol hanları tarafından, Hristiyanlığın sağlam bir şekilde yerleştiği Orta Asya halklarından seçilen eşler ve cariyelerden ileri gelmekteydi⁴⁹.

Nesturî Hristiyanlığına geçen en önde gelen kadın ise Kerait doğumlu prenses Sorghaghtani idi (yaklaşık 1192-1252), Cengiz'in gelini (1162-1252), Mongke (1209-1259) ve Kubilay Han'ın (1215-1294) annesiydi⁵⁰. Hristiyan inancının küçük ama seçkin Türk-Moğol seçkinlerinin bir başka üyesi, daha önce mezar taşından da bahsedilen Elizabeth'in kocası, Pekin'den Xindu⁵¹ idi. Türk veya Moğol kökenli bu soylu görevli, imparatorluğu 1311-1320 yılları arasında yöneten İmparator Buyantu'nun sarayında yüksek görevlerde bulundu⁵².

Yine de Orta ve Doğu Asya'daki Nesturîler her zaman ihmal edilebilir bir dini azınlık olarak kaldılar. Nesturi din adamları, Çin'e gelişlerinden yüz yıldan fazla bir süre sonra bile, çoğunlukla Suriyelilerden ve İranlılardan oluşuyordu⁵³. Çin'deki Nesturilerin Mezopotamya'daki ana kiliseleriyle ve Bağdat'taki Katolikos dini liderleri ile yalnızca zayıf bir bağlantıları vardı⁵⁴. Bu nedenle, Uzak Doğu'daki Nesturî yaşamı ve teolojisi, bölgenin sosyal ve dini ortamı tarafından güçlü bir şekilde şekillendirildi⁵⁵. Çok sayıda Hristiyanlaştırılmış Türk ve Moğol, atalarının ruhlarının ve şeytanlarının egemenliğindeki Şamani inançlarını korurken, aynı zamanda ölümden sonra kurtuluş vaadiyle cezbeden Hristiyan inancını da itiraf ettiler⁵⁶. Sürgündeki azınlık inancı statüsü nedeniyle, Nesturî Hristiyanlığı, ayrıcalık ve saflık iddiasından vazgeçti. Ayrıca, çeşitli dinlerle bir arada var olması nedeniyle, Nesturî Hristiyanlığı, Hristiyan olmayan inanç ve uygulamalarla günlük temas halindeydi. Bunun sonucu sadece diyalog değil, aynı zamanda dinler arası etkileşim ve ritüelleri de ödünç alma oldu⁵⁷.

Örneğin Nesturî Kilisesi, Çin'de yaygın olan ve bugüne kadar Doğu Asya'da Budizm'in en popüler dalı olan Mahayana Budizminden fikirler aldı. Mahayana Budizminin doğasında bulunan metaforik dilden yararlanan İsa, "merhamet gemisini göğe" kürek çeker ve çarpmıha gerilmesi "parlak güneşi gökyüzüne asmak" olarak tanımlanır. Bu, Mahayana Budizminin iki temel ilkesini Nesturî inanç sistemine entegre

⁴⁶ Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 300-301.

⁴⁷ Moule, *Christians in China*, 145-165; Louis Ligeti, "Les sept monastères Nestoriens de Mar Sargis," *Acta Orientalia Hungarica* 26, no. 2-3 (1972): 169-178; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 296.

⁴⁸ Ibid., 287-290; Halbertsma, *Early Christian Remains*, 48-57.

⁴⁹ James D. Ryan, "Christian Wives of the Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia," *Journal of the Royal Asiatic Society* 8, no. 3 (1998): 411-421.

⁵⁰ Moffett, *Christianity*, 443-444; Li Tang, "Sorkaktani Beki: A Prominent Nestorian Woman at the Mongol Court," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 349-355.

⁵¹ Xindu'nun kimliği hakkında bkz. Geng, "Reexamination," 253-254.

⁵² Herbert Franke, "Eine qarluq-türkische Familie im Dienste der mongolischen Großkhane," in *Scholia: Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde. Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag*, ed. Klaus Röhrborn and Horst Wilfrid Brands (Wiesbaden: Harrassowitz, 1981), 64-79.

⁵³ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 239 and 294-295.

⁵⁴ Ibid., 237-238.

⁵⁵ Halbertsma, *Early Christian Remains*: 245.

⁵⁶ Kültürler arası misyonerlik faaliyetlerini anlamak için bir araç olarak kültürel melezlik hakkında bkz. Parker, "Converting Souls," 51-52. Ortaçağ Çin'inde dinlerin karşılıklı değişimi ve kültürlenmesi hakkında bkz. Christine Mollier, *Buddhism and Taoism Face to Face: Scripture, Ritual, and Iconographic Exchange in Medieval China* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2008).

⁵⁷ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 258-262.

eder⁵⁸. Nesturî görsel evreni, çağdaş Orta ve Doğu Asya sanatsal üretiminin birçok unsurunu da benimsemiştir⁵⁹; bu, çeşitli halklardan, kültürlerden ve inançlardan gelen üslupsal etkileri gösteren mezar taşları üzerindeki ikonografik sahnelerle örneklenmiştir. Böylece, Orta Asya halkları arasındaki başarısı, Nesturî Hıristiyanlığını yerel olarak kültürlenmiş başka bir Hıristiyanlık biçimine dönüştürdü. Sonunda, Nesturî çabaları kalıcı bir başarı elde edemedi, çünkü dini hakimiyet mücadelesi 14. yüzyılın ortalarında diğer gruplar tarafından kazanıldı: Çin'in birçok yerinde Neo-Konfüçyüsçü öğretiler, Orta Asya Türk halkları arasında İslam ve Şamaist. Moğollar arasında da Budizm benimsendi.

Nesturi Kilisesi'nin anavatanındaki gelişmeler de benzer bir yönde ilerledi. Nesturî kilisesinin dogmatik ve yapısal olarak kurulmasından kısa bir süre sonra, büyümesi İslami yayılmayla durduruldu. Yine de koşullar, on üçüncü yüzyılın ortalarında Nesturîlerin lehine önemli ölçüde değişti. 1258'de Moğollar tarafından Bağdat'ın fethinin ardından, Hıristiyanlar sadece korunmakla kalmadı, aynı zamanda Katolikos makamı, eski halifenin saraylarından birini ikametgahı olarak aldı⁶⁰.

İlk İlhan Hülagaü'nün (1218-1265) Hristiyan bir annesi, yukarıda adı geçen Sorghaghtani ve aynı inançtan bir eşi vardı. Suriyeli tarihçi Barhebraeus (1226-1286), İlhanlılardan, kendilerini Hıristiyan danışmanlarla çevrelemiş ve Hıristiyan Ermeniler, Gürcüler ve Avrupalılarla iyi diplomatik ilişkiler sürdüren ve Müslümanları isyancı olarak gören, sadık Hıristiyanlar olarak bahsetmekteydi⁶¹. Suriyeli Nesturîler de kaderlerinin Moğol İlhanlılarının iyi niyetine bağlı olduğunun farkındaydılar. 1281'de keşiş Raban Marcos'u (1245-1317), Nesturî ayin dili olan Süryanice hakkındaki vasat bilgisine rağmen, yeni Katolikos-Patrik olarak atamalarının bir nedeni de buydu. Marcos, Öngüt ahalisinden Nesturî bir din adamının oğluydu. Pekin'in Hıristiyan ortamında yetişmiş Uygur kökenli bir din adamı olan öğretmeni Raban Bar Sauma (1220-1294) ile Marcus, Çin'den ayrılmış ve Kudüs'e hacca gitmişti. Suriye'deki kargaşa nedeniyle, hem Türk hem de Çinli hacılar, Marcos'a Çin'in metropolitan haysiyetini veren ancak birkaç ay sonra ölen Bağdat'taki Katolikos'un makamında kaldılar. Katolikos makamına terfi ettikten sonra Marcus, Mar Jahballaha III adını seçti. Başlarında O'nun bulunduğu Irak'taki önde gelen Nesturî çevreleri Moğolların lütfunu korumayı umuyordu ve ilk başta umutları sağlam temellere dayanıyordu. Jahballaha III, yeni manastırlar ve kiliseler kurdu ve İlhan, Bar Sauma'yı papa ve Fransa kralı ile görüşmek üzere büyükelçi olarak Roma, Paris ve Bordeaux'ya gönderdi⁶². Doğu Suriye Kilisesi ilk kez Latin Hıristiyanlığının dini ve laik otoriteleriyle doğrudan temas kurdu. Bununla birlikte, Nesturîlerin diplomatik müdahalesi, İlhanlı'nın Müslüman Memlûklere karşı askeri bir ittifak kurma siyasi hedefine ulaşmasını sağlamadı⁶³.

Müslüman çoğunluk ile Hıristiyan azınlık arasındaki ilişkiler zaman içinde gözle görülür biçimde kötüleşti. Çocukken vaftiz edilmiş ve Hıristiyan olarak eğitim görmüş olan görevdeki İlhan Gazan (1271-1304), 14. yüzyılın başlangıcından kısa bir süre önce İslam'ı seçtiğinde, Hıristiyanların durumu istikrarsızlaşmaya başladı⁶⁴. Kiliseler yıkıldı ve giysiler için ayrımcı düzenlemeler getirildi. Jahballaha

⁵⁸ Gerhard Rosenkranz, *Die älteste Christenheit in China in den Quellschriften der Nestorianer-Texte der Tang-Dynastie* (Berlin: Ostasien-Mission, 1939), 7 and *passim*.

⁵⁹ Ken Parry, "Images of the Church of the East: The Evidence from Central Asia and China," *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78, no. 3 (1996): 143-162; Ken Parry, "An Unusual Artifact from South China," *Journal of the Asian Arts Society of Australia Review* 15, no. 2 (2006): 12-13. Mezar taşları ve tılsımlar üzerinde "haç sembolünü lotus ve gamalı haç gibi Budist ve şamanistik amblemlerle birleştiren, bkz.: Gillman and Klimkeit, *Christians*, 230.

⁶⁰ Wasilios Klein, "Christliche Reliefgrabsteine des 14. Jahrhunderts von der Seidenstraße: Ergänzungen zu einer alttürkischen und zwei syrischen Inschriften," in *VI Symposium Syriacum*, ed. René Lavenant (Rome: Pontificio Istituto Orientale, 1994), 439-442; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 230-231; Halbertsma, *Early Christian Remains*, 216-217 and 244.

⁶¹ Hülagaü'nün Hıristiyanlığa karşı tutumu için bkz. Fiey, *Chrétien*, 18-32.

⁶² Moule, *Christians in China*, 94-127; Jean Richard, "La mission en Europe de Rabban Çauma et l'union des églises," in *Orient et Occident au Moyen Âge*, ed. Jean Richard (London: Variorum Reprints, 1976), 162-167; Pier Borbone, *Storia di Mar Yahballaha e di Rabban Sauma: Un orientale in Occidente ai tempi di Marco Polo* (Turin: Zamorani, 2000).

⁶³ Fiey, *Chrétien*, 31 and 47-51; Frédéric Luisetto, *Arméniens et autres chrétiens d'Orient sous la domination mongole* (Paris: Geuthner, 2007), 101-116.

⁶⁴ Fiey, *Chrétien*, 66-73; Luisetto, *Arméniens*, 38-50.

1317'de -Elizabeth'in Yangzhou'daki mezar taşının işlendiği yıl- öldüğünde, Hıristiyanlar zaten alçaltılmış ve ezilen bir azınlık haline gelmişlerdi. On dördüncü yüzyıl boyunca, Nesturî toplulukları, dinlerini uygulamalarını engellemek amacıyla getirilen keyfi vergiler ve geçici yasaklardan muzdaripti. Birçok Nesturî baskı altında büküldü ve başka dinleri benimsemeleri sağlandı. Bağdat ve Güney Mezopotamya'daki misyonlar tamamen terk edilmek zorunda kaldı⁶⁵. Müslüman Moğol imparatoru Timur Lenk, 1400 yıllarda civarında batıya yaptığı yıkıcı seferlerle Nesturîlerin düşüşünü hızlandırdı. Nesturîler bu seferler sırasında ve sonrasında süreçte sadece Kuzey Irak'ın geçilmez yaylalarında, Musul ve Kerkük civarında hayatta kalabildiler.

Uzak Doğu'ya giden Katolikler

Orta Asya ve Çin'deki Katolikliğin tarihi, Nesturilik'ten çok daha sonra başladı ve Moğolların Avrupa'ya yönelik atılımına bir yanıt olarak kabul edilebilir⁶⁶. 1241'de Hıristiyan misyonerler Uzak Doğu'ya seyahat etmeye başladıklarında Moğol orduları Batı Avrupa'yı hemen hemen terk etmemişti. Katolik misyonerlerin amaçları iki yönlüydü: Hıristiyan âlemine yönelik saldırıları önlemek ve işgalcileri "gerçek imana" dönüştürmek, böylece Kutsal Topraklar ve Yakın Doğu'da Müslümanlara karşı savaşta askeri müttefikler kazanmaktı. Papa'nın emriyle, Moğolistan'a giden ilk kişi Fransisken keşiş John Plano Carpini oldu⁶⁷. Misyoner, İpek Yolu'nun kuzey rotasını izleyerek, Bohemya ve Silezya üzerinden, Ukrayna ve Güney Rusya'daki "Altın Orda" toprakları üzerinden 1246'da Moğolların atalarının anavatanına ulaştı. Aylarca bekledikten sonra, John Plano Carpini nihayet yeni seçilen Kağan (Büyük Han) ile bir dinleyici kitlesinin karşısında yerini aldı. Muhtemelen, bu fırsatı papadan bir mektup iletmek için kullandı. Bu belgede Papa IV. Innocent, Kağan'dan Hıristiyanlarla savaşmaktan kaçınmasını istemiştir. Ancak Kağan yanıtında, papayı ve Avrupa'nın laik yöneticilerini onun evrensel liderliğini kabul etmeye çağırdı⁶⁸.

Döndükten sonra, İtalyan keşiş, bir seyahat raporunda yurttaşlarına Doğu Asya ülkeleri ve insanları hakkında fikir veren ilk Batı Avrupalı oldu⁶⁹. Ancak bu yolculuktan sonra, Orta Çağ Asya'sındaki Katolik misyonerlerin altın çağı, Moğolların 1258'de Bağdat'ı fethetmesiyle başladı. Halife koltuğunun düşmesi, 1260 civarında Mezopotamya'dan Çin Denizi'ne kadar uzanan Moğol İmparatorluğu'ndaki Hıristiyanlara daha geniş bir hareket alanı açtı. Müslüman politikasının aksine, Moğol yönetimi dini hoşgörü ve farklı dinlere kayıtsızlık ile karakterize edildi⁷⁰. Bundan ilk yararlanan kişi, 1252'de Papa ve Fransız kralı adına Kağan'a seyahat eden Rubruck'lu Fleming William'dı. Karakurum'da, Mongke Han ona bir sunum imkânı verdi, ancak Han, ne İslam'a karşı savaşta ne de Kutsal Toprakları yeniden fethetme girişiminde, ne Hıristiyanlığa geçmek ne de Batı Hıristiyanlığını desteklemekle ilgilenmedi⁷¹. Yine de Katolik rahipler ve misyonerler planlarından vazgeçmediler. Kubilay Han'ın daveti üzerine, güney İtalya'dan Montecorvino'lu Fransisken John, 1300'den kısa bir süre önce Pekin'e gitti⁷². Yolculuğu için İran'dan Hindistan'a ve Çin'e yelken açmayı seçti. Çin başkentine varduktan sonra John, Katolik kiliseleri kurmaya başladı. Yeni vaftiz edilmiş Hıristiyanlar için kiliseler, atölyeler ve pansiyonlar inşa etti, Çince vaaz verdi ve Mezmurlar ile Yeni Ahit'i Moğolların kullandığı dil olan Uygurca'ya çevirdi. John, Roma'ya yazdığı mektuplarda, birkaç bin Faslıyı ve Nasturi Hıristiyanını Katolikliğe dönüştürdüğünü gururla bildirdi.

⁶⁵ Hıristiyanların 14. yüzyıl Irak'ındaki kaderi hakkında bkz. Fiey, *Chrétiens*, 74–84.

⁶⁶ Moğollara yapılan Fransisken misyonlarının bir incelemesi için bkz. Moffett, *Christianity*, 406–414; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 242–251 and 298–305.

⁶⁷ On John of Plano Carpini, see Joseph P. Byrne, "Giovanni di Piano Carpini (c. 1180–1252)," in *Key Figures in Medieval Europe: An Encyclopedia*, ed. Richard C. Emmerson and Sandra Clayton-Emmerson (New York: Routledge, 2006), 259.

⁶⁸ Moffett, *Christianity*, 407–408.

⁶⁹ Erik Hildinger, trans. and ed., *The Story of the Mongols whom We Call the Tartars. Friar Giovanni di Plano Carpini's Account of his Embassy to the Court of the Mongol Khan* (Boston: Branden, 1996).

⁷⁰ Moğol siyasetinin bir aracı olarak dini hoşgörü hakkında bkz. Atwood, "Validation."

⁷¹ Moffett, *Christianity*, 409–414.

⁷² Çin'deki Montecorvino'lu John hakkında bkz. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 300–303.

1307'de Papa V. Klemen, misyoneri John'u Pekin başpiskoposluğuna terfi ettirdi ve onu bir kilise örgütü kurmakla görevlendirdi. Papa, John'u göreve getirmek ve ona destek vermek için yedi Fransisken piskoposunu da gönderdi. Çin'in ilk başpiskoposu, yeni gelenlere, güney Çin'de kurduğu Quanzhou Piskoposluğunun yönetimini verdi⁷³.

1320'lerde Pordenone Odoric de Çin'e gitti⁷⁴. Odoric, 1300'lü yıllardan başlayarak, güney Rusya'daki Gypjak Moğol Hanlığı'nda diğer Fransiskenlerle uzun yıllar geçirmişti. Daha sonra İstanbul, Trabzon (Küçük Asya) ve Tebriz'de misyonerlik yaptı. 1322'de Çin'deki Montecorvino'lu John'a katılmak için Uzak Doğu'ya doğru yola çıktı. Odoric, gemiyle Ormus'tan Guangzhou'ya, ardından kara yoluyla Çin'in başkentine gitti. Sonunda, 1325'te, üç yıl boyunca Montecorvino Başpiskoposu John'u desteklediği Khanbalık'e (Pekin) ulaştı. Odoric, John 1328'de öldüğünde Avrupa'ya geri döndü.

Sekiz yıl sonra, Çin imparatorluk tahtına oturan son Moğol olan Toghan Timur (1320-1370), Papa XII. Benedict'e (yaklaşık 1285-1342 yıllarında) bir delegasyon gönderdi. Elçilere Moğol hizmetinde iki Cenevizli adam eşlik etti. Papa, Kağan'ın Montecorvino'lu John'un halefi talebini nezaketle kabul ederek, Marignola'lı John'u ve 50 kişilik bir delegasyonu Çin'e gönderdi. 1342'de John, 32 arkadaşıyla Pekin'e ulaştı. Ancak Çin başkentinde kalmadı, 1353'te Avrupa'ya geri döndü. Birkaç yıl sonra, Katolik Kilisesi'nin Çin Orta Krallık'ta bir yer edinmeye yönelik ilk girişimi, Moğolların yenilgisi ve Çin'den çekilmesiyle sona erdi.

Cizvitler bu misyonu on altıncı yüzyılda yenilediler - orta çağ dilencilerinin geliştirdiği teknikleri kullanarak, ancak bunları çağdaş Fransisken ve Dominik meslektaşlarından farklı bir şekilde kullandılar⁷⁵. Paradoksal olarak, Batı Avrupa'dan gelen rahipler ve misyonerler, Nesturî Hıristiyanlarını hem iman kardeşleri hem de acımasız rakipler olarak görüyorlardı⁷⁶. Bununla birlikte, bu iki Hıristiyan azınlık, İncil vahiylerine olan inançları ve Budizm veya İslam gibi dinlerle çelişen inançları ile birbirine bağlı olarak doğal müttefikler haline de geldi. Birbirlerini desteklediler ve diğer mezhebin rahipleri yoksa ayinleri karşılıklı olarak yönettiler. Mevcut birkaç kilise odasını paylaştılar ve Paskalya ve Pentekost gibi ayin bayramlarını birlikte kutladılar. Nesturîler ve Katolikler, Rubruck'lu William'ın bir keresinde ifade ettiği gibi, "çarmıhın şerefine" ortak bir davaya sahiptiler⁷⁷.

Ancak buna rağmen, Latin rahipler, Hıristiyanlar arası ilişkiye rekabetçi ve bazen düşmanca bir unsur eklemiş görünüyorlar. Bunun ana nedeni, katı Katolik mutlaklık iddiası ve Hıristiyan olmayan dinlerin yanı sıra diğer Hıristiyan mezhepleri için sıklıkla açıkça gösterilen kayıtsızlıktı. Bir kez daha, Rubruck'lu William, Nesturîler ve Moğol İmparatorluğu'ndaki kiliseleri hakkındaki açıklamasında bu konunun kısa ve öz bir açıklamasını yaptı:

Oradaki Nesturîler cahildir. Görevlerini okuyorlar ve Kutsal Yazıları bilmedikleri bir dil olan Süryanice'ye sahipler, böylece aramızda gramer bilmeyen keşişler gibi ilahiler söylüyorlar ve bu nedenle tamamen yozlaşmışlardır. Her şeyden önce onlar tefeci ve ayyaşdır ve ayrıca Tatarlar arasında yaşayan bazılarının tıpkı Tatarlar gibi birkaç karısı vardır. Kiliseye girerken, Sarazen tarzında alt organlarını yıkarlar; Cuma günleri et yerler ve o günkü ziyafetlerinde Sarazenleri takip ederler. Piskopos, bu bölgeleri ziyaret etmek için zaman ayırıyor, bunu belki de elli yılda bir kez yapıyor. Bu vesileyle, tüm erkek çocukları, hatta beşikte olanlar bile rahip olarak atanırlar. Sonuç olarak,

⁷³ Jean Richard, "Zayton, un évêché au bout du monde," in *Chemins d'Outre-Mer: Etudes d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, ed. Damien Coulon (Paris: Publications de la Sorbonne, 2004), 745-751.

⁷⁴ Henry Yule, trans., *The Travels of Friar Odoric: Blessed Odoric of Pordenone*. Italian Texts and Studies on Religion and Society, (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2002), 1-62 ("Introduction" by Paolo Chiesa).

⁷⁵ See above footnote 22. Emirler arasındaki gerilimler için bkz. Brockey, *Journey to the East*, 102-104.

⁷⁶ Wolfgang Hage, "Das Nebeneinander christlicher Konfessionen im mittelalterlichen Zentralasien," in *XVII. Deutscher Orientalistentag*, ed. Wolfgang Voigt, (Wiesbaden: Steiner, 1969), 2:517-525.

⁷⁷ Anastasius van Wyngaert, ed., "Wilhelmus Rubruquensis, Itinerarium ad partes orientales," in *Itinera et relationes Fratrum Minorum saeculi XIII et XIV* (Quaracchi-Firenze: Collegium S. Bonaventurae, 1929), 29, 43. Farklı Hıristiyan grupları arasındaki ilişkiler hakkında bkz. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 249-251; Peter Bruns, "Doch wegen der Ehre des Kreuzes standen wir zusammen ... Östliches Christentum im Itinerar des Wilhelm von Rubruk (1253-1255)," *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 113, no. 2 (2002): 145-169.

bu topluluğun neredeyse tüm erkekleri rahiptir. Bundan sonra, piskoposlarının kararlarına açıkça aykırı olarak eolenirler ve iki eşlilik de yaparlar, çünkü ilk eşleri öldüğünde bu rahipler başka bir eş alırlar. Üstelik hepsi simonyaktır (ruhani) ve hiçbir kutsal töreni ücretsiz olarak yönetemezler. Karıları ve çocukları adına faaliyet gösterirler ve sonuç olarak Emri yaymak için değil, para kazanmak için çalışırlar. Sonuç şudur ki, içlerinden herhangi biri aristokrat Moğolların oğullarını yetiştirdiğinde, onlara İncil'i ve Emri öğretseler de, yine de ahlaksızlıkları ve açgözlülükleriyle onları daha çok Hristiyan dininden uzaklaştırıyorlar. Çünkü Moğolların ve hatta putperestlerin hayatları kendi hayatlarından daha kusursuzdur⁷⁸.

William'ın Doğu Asya Nesturiliği nitelendirmesi, esas olarak Nesturî Kilisesi'nin sosyal ve dini asimilasyonundan kaynaklanan davranışlara dayanıyordu⁷⁹. Mezopotamya'daki ana kilise ile nadiren temas ve Kilise'nin birliğini doğrulamak için ayin dili olarak kullanılan Süryanice'nin yalnızca yüzeysel bilgisi, kuşkusuz gerçek sorunlar doğurdu⁸⁰. Nesturîlerde rahiplik makamında bulunan ruhaninin evlenebilmesi, yalnızca Nesturî alışkanlıklarına değil, aynı zamanda birçok Doğu kilisesindeki uygulamaya da tekabül ediyordu⁸¹. Rubruck'un yukarıdaki söyleminin geri kalan noktaları, muhtemelen Nesturî kilisesinin günah çıkarma konusundaki süregelen polemiği olarak kabul edilmelidir. Benzer entelektüel önyargılar, Doğu'da buldukları sırada Nesturîlerle tanışan diğer Katolik gezginlerde de bulunabilir. 14. yüzyılın eşiğinde, bu küçümseyici tutum, somut Nesturî karşıtı eylemlerle güçlendirildi. Örneğin, Montecorvino'lu John, Nesturîler altında Katolik inancını müjdelemeye başladı Papa'ya gönderdiği birkaç mektupta bu başarılı dönüşüm çalışmasına atıfta bulundu. Buna ek olarak, John, Öngüt'ün Katolikliğe dönüşmesi hakkında Öngüt prensine yazdı ve davette bulundu⁸². Bu acemi Han Georg'un ölümünden sonra, sonraki Öngüt hükümdarı Nesturiliğe döndü⁸³. 14. yüzyılın ikinci yarısında Orta Asya'da bilinmeyen bir yerde öldürülen iki Fransisken'in Nesturiler tarafından öldürüldüğüne dair bir söylenti, 14. yüzyıl Asya'sında iki Hristiyan mezhebinin ilişkisinin bozulduğunu da ortaya koymaktadır⁸⁴.

Farklı görevler ve farklı yansımalar

Nesturîler ve Katolikler Uzak Doğu'ya farklı yollardan gittiler. Her şeyden önce, başlangıç koşulları oldukça farklıydı. Daha doğrusu Doğu Nesturî Kilisesi bir azınlık kilisesiydi. Mezopotamya'daki menşei bölgelerinde bile Nesturîler, ağırlıklı olarak Müslüman bir toplumun içerisinde yaşıyorlardı. Bu nedenle, İpek Yolu boyunca Doğu'ya doğru genişlemede tanıdık bir durumla karşı karşıya kaldılar. On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllarda, dağınık Nesturî Kilisesi Moğol imparatorluğunun kalkanı altında yaşadı. Bu koşullar altında, Moğol seçkinleriyle iyi ilişkiler kurma arzusu anlaşılır bir şekilde güçlüydü. Buna karşılık, dilenci keşişler, Batı Avrupa'nın bütün yarımadasını kapsayan bir yörünge içindeki toplumlarda dini ve kültürel üstünlük iddiasında bulunan baskın bir kilisenin üyeleri idi. Haçlı seferlerinin başlangıcından bu yana, bu kilisenin profili önemli ölçüde keskinleşmiştir. Kutsal Topraklarda ve Avrupa'nın kenarlarında Müslümanlara ve putperestlere karşı mücadele, Hristiyan âleminde sapkınların marjinalleştirilmesi gibi

⁷⁸ Peter Jackson, trans. and ed., *The Mission of Friar William of Rubruck: His Journey to the Court of the Great Khan Möngke, 1253–1255* (London: Hakluyt Society, 1990), chap. XXVI, 12, 163–164. On Rubruck's general picture of the Nestorian clergy, see *ibid.*, 46–50 ("Introduction"); Gillman and Klimkeit, *Christians*, 248.

⁷⁹ Rubruck'un Nesturilere karşı tutumu için bkz. Moffett, *Christianity*, 411–412. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 298–299.

⁸⁰ Wolfgang Hage, "Einheimische Volkssprachen und Syrische Kirchensprache in der nestorianischen Asienmission," in *Erkenntnis und Meinungen*, vol. 2, ed. Gernot Wießner (Wiesbaden: Harrassowitz, 1978), 131–160. On "Nestorian literacy," bkz. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 251–252.

⁸¹ *Ibid.*, 239.

⁸² Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 303.

⁸³ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 293.

⁸⁴ Hage, "Der Weg nach Asien," 387; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 251, 299.

bu süreci besledi⁸⁵. On üçüncü yüzyıldan beri, dilenci keşişler, kilisenin Hristiyanlığa önderlik etme, düşmanlarıyla savaşma ve ahlaksızlıklarını kovma hürslerinde çok önemli bir rol oynadılar⁸⁶.

Nesturîlerin pratik misyonerlik çalışmaları da farklıydı. Nesturîler, genellikle kendilerine düşman olan toplumlarda dini bir azınlık olarak yaşamı yönetmeye aşınaydılar. Süryaniceden Soğdcaya, Uygurcaya ve diğer dillere İncil veya ayinle ilgili ilahiler gibi temel metinlerin tercümelemleri bu amaca ulaşmanın bir yoluuydu⁸⁷. Ek olarak, diğer kültürlerle ve dinlere uyum sağlama ihtiyacı, Doğu Asya'da gelişen bağdaştırıcılığa ve melezliğe açıklığı daha da artırdı⁸⁸. Yabancı inanç, tören ve davranış sistemlerine karşı bu açıklık, Moğol Kağanı'nın sarayında Nesturîliği destekleyen Orta Asya'daki Türk ve Moğol halkları arasındaki misyonun başarısının temel bir nedeniydi. Asimilasyonlarına rağmen Nesturîler, ister İran İlhanlıları'nda ister Orta Asya'da olsun, İslam'ın muzaffer yayılmasını engelleyemediler. Doğu Nesturî kilisesi on dördüncü yüzyıldan beri marjinalleşmişti. Buna karşılık, dilenci misyonerler farklı bir yol izlediler. Doğu Asya'ya ilk olarak on üçüncü yüzyılda seyahat ettiler ve tehditkâr bir gruptan çok zayıf bireyler olarak göründüler. Sonuç olarak, dönemsel olarak düşmanca bir ortamın ortasında Türk ve Moğollardan oluşan Hristiyan bir cemaatin gündelik sorunlarıyla ilgilenmeleri gerekmiyordu. Bu açıdan bakıldığında, Nesturî senkretizmini eleştirmek ve kendi itiraflarını Hristiyanlığın tek saf ve doğru biçimi olarak algılamak kolaydı. Uzak Doğu'daki farklı deneyimler, Nesturîlerin ve Katoliklerin ana vatanlarında farklı sonuçlar doğurdu.

Suriyeliler ve Persler inançlarını üçüncü yüzyıldan beri Doğu'ya getiriyorlardı. Ancak Nesturî kilisesi, on dördüncü yüzyıla kadar, diğer tüm Hristiyan mezheplerini önemli ölçüde aşan bir coğrafi faaliyet yarıçapıyla "çağdaş ekümenik Hristiyanlığın en başarılı misyoner kilisesiydi"⁸⁹. Yakın Doğu'daki "İç Metropolitlikler" ile Güney, Orta ve Doğu Asya'daki "Dış Metropolitlikler" arasındaki iletişim ve uyum zordu, ancak yine de belirli bir dereceye kadar işlev gördü, esas olarak ortak ayin dili ve düzenli piskopos gönderileri tarafından Katolikos-Patrik tarafından desteklendi⁹⁰. Yine de Uzak Doğu'daki sayısız dini vilayet arasındaki sınırlı kültürel aktarım, göreceli bir izolasyona yol açtı. Rabban Bar Sauma'nın müridi Marcos ile yaptığı hac ziyareti gibi Doğu'dan Mezopotamya'ya yolculuklar ender istisnalar olarak görünmektedir. Bu nedenle, az sayıda Nesturî seyahatnamesinin yazılı olması şaşırtıcı değildir. Yabancı manzaralar, gelenekler ve kültürler hakkında dünyevi bilgileri iletmek, doğuya seyahat eden Nesturîlerin hiçbir zaman önde gelen bir hedefi olmadı. Doğu Asya'daki Nesturî misyonunun mirası, bu nedenle, teolojik metinlerden ve daha önce bahsedilen Yangzhou'dakiler gibi birçok mezar taşından oluşur⁹¹. Bu Nesturî mezar taşlarının çoğu, Nasturîliğin Moğol ve Türk halkları arasında başarıyla yayıldığı bölge olan İç Moğolistan'da hala bulunabilir⁹². Anıtlar, Doğu'daki Hristiyanların - hem Batı'dan gelen göçmenlerin

⁸⁵ Dış düşmanlara ve Katolik benlik anlayışlarına karşı saldırganlığın etkisi hakkında bkz. the contributions in Michael Frassetto, ed., *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R. I. Moore* (Leiden: Brill, 2006).

⁸⁶ Fransiskanların ortaçağ toplumunu şekillendirme girişimi üzerine, bkz. Thomas Ertl, *Religion und Disziplin: Selbstdeutung und Weltordnung im frühen deutschen Franziskanertum* (Berlin: de Gruyter, 2006), 367–388.

⁸⁷ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 251–262.

⁸⁸ Misyonerlik çalışmalarında melezlik hakkında bkz. Peter Burke, *Cultural Hybridity* (Cambridge: Polity Press, 2009), 9–11 and 42–44. See also Parker, "Converting Souls," 64–71.

⁸⁹ Hage, "Der Weg nach Asien," 373. Mançurya ve Kore'ye kadar doğudaki Nasturî varlığı hakkında bkz. Alexander Toepel, "Traces of Nestorianism in Manchuria and Korea," *Oriens Christianus* 89 (2005): 77–85.

⁹⁰ Klaus Koschorke, „Ob er nun unter den Indern weilt oder unter den Chinesen ... Die ostsyrisch-nestorianische Kirche des Ostens als kontinentales Netzwerk im Asien der Vormoderne," *Jahrbuch für Europäische Überseegegeschichte* 9 (2009): 18–24. Hindistan'daki Nesturî Hristiyanların İran'daki en yüksek liderle ilişkileri hakkında bkz. Mundadan, *History*, 98–102. Orta ve Doğu Asya'daki "de l'extérieur" metropolitlikleri ve onların dini statüleri için bkz. Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes," 272–316. İlhanlılar içindeki Nesturî kilisesinin dini yapısı hakkında bkz. Fiey, *Chrétiens*, 6.

⁹¹ Raguin, "China's First Evangelization," 161–164 and 167–170. Turfan'da ve Orta Asya ve Çin'deki diğer yerlerde muhafaza edilen ve litürjik amaçlarla üretilen Nesturî metinleri ve parçaları için bkz. Gillman and Klimkeit, *Christians*, 251–256.

⁹² Bu bölgedeki Nesturî ve diğer Hristiyan kalıntılarının arkeolojik kazıları ve belgeleri için bkz. Halbertsma, *Early Christian Remains*.

hem de yerli mühtedilerin - tarihsel varlığını gösteriyor. Ancak sergilemedikleri şey, Nesturî misyonunun Uzak Doğu'daki bu misyonerlerin anavatanları ve dinleri içindeki daha geniş yansımalarıdır.

Resim-3: Nesturî mezar taşları, İç Moğolistan. [Halbertsma, Early Christian Remains, levha 39.]

Batı Avrupa'dan gelen keşişler ve gezginler, Asya'da başarılar ile dolu bir geçmişe sahip olmadılar. Uzak Doğu, bilinen bir misyon bölgesi değildi, bu konuda bakir bir ülkeydi. Dünyanın bu bölgesinde yer alan ülkeler ve halklar, İncil ve risale metinlerinde gerçekleşen tasvirler sayesinde Batılılar arasında resmedilmeye çalışıldı. Batılı insanların geleneksel kalıp yargıların üstesinden gelmeleri ve Doğu'nun yeni kavramlarını gerçeğe daha uygun olarak geliştirmeleri ancak yeni bilgilerin yavaş entegrasyonu ile oldu. Batı'daki bu entelektüel değişikliklerin aksine, Katolik cemaatler Moğol imparatorluğunda sağlam kök salma yönündeki ilk girişimlerinde başarısız oldular. Ne Montecorvino'lu John'un kalıcı bir kilise örgütü kurma çalışması ne de Yangzhou'daki küçük bir İtalyan sürgün topluluğu bunu değiştiremedi. Batı Hıristiyanlığı, Doğu Asya misyonundan coğrafi olarak etkilenmedi, çünkü Roma Katolikliğinin bu uzantısı, ulaşılmazdı. Ancak Latin Hıristiyanların Doğu'ya yaptıkları yolculuklar Batı Avrupa'yı da derinden etkilemiştir. Bu misyonun mirası, Çin'de hala birkaç Fransisken misyoner mezar taşı olmasına rağmen, Doğu'daki taş anıtlarda belirgin değildir⁹³. Aksine, Batı'dan gelen metinler aracılığıyla kendini gösterir. Nesturîlerin aksine, John Plano Carpini ve takipçileri, egzotik Moğol imparatorluğuna yaptıkları seferleri, Avrupa'da büyük bir coşkuyla ele alınan ve incelenen seyahat raporlarında kaydettiler. Gillman ve Klimkeit, bu kısa süreli misyonerlik faaliyetinin kalıcı etkilerini fark ettiler: "Orta ve Doğu Asya'ya seyahat eden Fransisken rahiplerinin tarihi, neredeyse yüz yıl sürmeyen bir tarihtir. Yine de bu çağın olayları, gezginlerin sağladığı bilgiler açısından önemlidir"⁹⁴.

Asya'daki deneyimleri kaydetme ve bunları daha geniş bir kitleye erişilebilir kılma dürtüsü, kilisenin ruhban sınıfı ile sınırlı değildi. Marco Polo, 1271'de Çin'den döndükten sonra, daha çok *Il Milione* olarak bilinen ve onu Orta Çağ'ın en tanınmış Avrupalısı yapan *Devisament dou monde* "Dünyanın Tanımı"

⁹³ See Lieu, 'Medieval Manichaeism,' 291 (gravestone of Andrea of Perugia in Quanzhou, 1332 CE).

⁹⁴ Gillman and Klimkeit, *Christians*, 243.

adlı bir seyahat raporu yazdı. Ancak Marco Polo'nun babası ve erkek kardeşiyle birlikte giriştiği bu ticaret yolculuğu, Hıristiyanlık misyonuyla da bağlantılıdır. Marco Polo önsözünde, babası Niccolò ve amcası Maffei'nin 1260'ta Moğol imparatorluğuna zaten seyahat ettiğini bildiriyor. Heyetin, Kubilay Han'dan Batı'ya dönme ve papaya bir mektup teslim etme emri aldıklarını ve bu mektubun içeriği ile ilgili olarak da Marco Polo şunları yazıyordu:

O [Han], Papa Resulüne göndererek, Hıristiyan dini ve doktrininde bilgin yüz kadar bilge adam göndermesi gerektiğini, bu adamların yedi sanatı da bilmesi ve kendi kavmine öğretmeye uygun olması gerektiğini söyledi. Bütün dinlerinin batıl olduğunu, Hıristiyanların evlerinde bulduklarını ve ibadet ettikleri putların şeytani olduğunu ve Papanın hâkimiyeti altında bulunan müşriklere ve onun yönetimine boyun eğmiş diğer sınıflara nasıl açıkça göstereceğini ve tartışacağını ve nasıl açıklayacağından bahsederek. Hıristiyan inancının ve dininin onlarınkinden daha iyi ve diğer bütün dinlerden daha doğru olduğunu akılla nasıl açıkça gösterebileceğini Papa'ya sormaktaydı⁹⁵.

Ancak, 1271'de Doğu'ya yaptıkları yolculukta, üç Venedikliye yüz bilim adamı değil, sadece iki Dominikli eşlik etti. Küçük Asya'da, her iki keşiş de görünüşe göre cesaretlerini kaybetti ve Batı'ya geri döndü. Sonuç olarak, Marco Polo'nun, birçok yerde Nesturî kiliselerinin veya Nesturî cemaatlerinin varlığından bahsetmesine rağmen, keşif gezisinin dini yönü unutuldu. Ayrıca kendisi, Kubilay Han'ı Hıristiyanların dostu ve hayranı olarak tanımlıyor. Genel olarak, Marco Polo, Doğu Asya'nın farklı inançlarını açık fikirli ve güçlü yargıları olmadan sundu⁹⁶. Sadece Batı'daki Hıristiyanların düşmanı olan Müslümanlar, aşağılayıcı bir şekilde tasvir edilmiştir.

Marco Polo'nun *Milione* adlı kitabı, güzergâh üzerindeki kasabalardaki ekonomik durumla ilgili gerçekleri listeleyen kuru bir ekonomik el kitabı ile farklı kökenlere ait efsanelerin toplandığı eğlenceli bir anekdotlar koleksiyonunun tuhaf bir karışımıdır. Kitap, idealize edilmiş Kubilay Han'ı ve eserin önemli bir bölümünün adandığı sarayını, alışılmışın dışında olarak tanımlıyor. Marco Polo, Han'ın kişisel temsilcisi olarak imparatorlukta diplomatik misyonlar gerçekleştirdiğini ve Moğol imparatorluğunda Yangzhou şehrinin vekili olarak önemli bir siyasi işleve sahip olduğunu belirtiyor. Yangzhou'nun on dördüncü yüzyılın başında muhtemelen bir Latin Hıristiyan topluluğunun yaşadığı şehir olması tesadüf olmayabilir.

Farklı öncelikleri, bakış açıları ve niyetlerine rağmen, Venedik'in sıradan bir üyesinden ve dilenci tarikatlarının keşişlerinden gelen seyahat raporları birlikte okundu. İlk olarak, izleyiciler, hem rahip hem de manastırdaki, ayrıca saray ve sivil çevredeki eğitimli erkeklerden oluşuyordu. *Milione* kitabının bilginlerin dini dili olan Latince'ye hızlı bir şekilde çevrilmesi bunu doğrular⁹⁷. Metinlerin anlatı potansiyeli hızla fark edildi ve farklı amaçlar için kullanıldı. Örneğin Regensburglu Berthold, vaazlarında Moğollar hakkında, bir yandan dinleyicilerini evlilik sadakati konusunda uyarmak için, diğer yandan da Tatarların yıkıcılığına dair ürkütücü hikâyelerle dinleyicilerinin dikkatini çekmek için konuştu⁹⁸. Diğerleri, tuval, parşömen veya kilise duvarlarındaki resimlerine bu muhteşem uzak doğunun yeni bilgilerini, dâhil etti⁹⁹. Plano Carpini'li John, Marco Polo ve Orta ve Doğu Asya'daki diğer gezginlerin yazıları, öğretmek ve inkâr edilemez şekilde eğlenceli hikâyeler için malzeme sunuyordu. Seyahat raporlarındaki tekil motifler ve mucizevi tarihler, geç orta çağ kahramanlık destanının düzenli bileşenleri haline geldi ve orijinal metinler

⁹⁵ Marco Polo, *The Description of the World*, trans. and annot. A.C. Moule and Paul Pelliot (London: G. Routledge & Sons, 1938), 79.

⁹⁶ Johannes Witte, *Das Buch des Marco Polo als Quelle für die Religionsgeschichte* (Berlin: Hutten-Verlag, 1916); Leonardi Olschky, "Manichaeism, Buddhism and Christianity in Marco Polo's China," *Asiatische Studien* 5, 1–2 (1951): 1–21; Gillman and Klimkeit, *Christians*, 290–291; Nathan J. Ristuccia, "Eastern Religions and the West: The Making of an Image," *History of Religions* 53, 2 (2013): 170–204.

⁹⁷ Barbara Wehr, "A propos de la g n se du 'Devisament dou monde' de Marco Polo," in *Le passage de l'écrit des langues romanes*, ed. Maria Selig, Barbara Fank, and J rg Hartmann (Tübingen: Gunter Narr, 1993), 299–326.

⁹⁸ Jussi Hanska and Antti Ruotsala, "Berthold von Regensburg, OFM, and the Mongols: Medieval Sermon as a Historical Source," *Archivum franciscanum historicum* 89 (1996): 425–445.

⁹⁹ Misyonerlerin alışmalarının Avrupa sanatı üzerindeki etkisi üzerine, see Arnold Lauren, *Princely Gifts and Papal Treasures: The Franciscan Mission to China and its Influence on the Art of the West, 1250–1350* (San Francisco: Desiderata Press, 1999).

ve onların edebi uyarlamaları, Asya kıtasının ve Avrupa'daki insanların baskın imajını değiştirdi. Orta çağ seyahat yazarları, metinlerinde önceden bilinmeyen bir dünyayı sistematik olarak açarak, İncil ve antik yazılardan kaynaklanan asırlık klişelerin üstesinden gelinmesine veya en azından nitelendirilmesine izin verdi. Avrupalıların zihin haritasında Doğu Asya'yı işaretleyen "boş nokta" dolmaya başladı¹⁰⁰.

Seyahat raporlarındaki doğa tarihiyle ilgili bilgiler, deneysel dünyanın genişlemesi için yavaş ama istikrarlı bir şekilde deşifre edildi. On dördüncü yüzyıla kadar, ilahiyatçılar ve tarihçiler, öncelikle kendi metinlerinde ve hayallerinde kullanabilecekleri Asya'dan gelen efsaneler ve mucizevi hikâyelerle ilgilendiler. Bununla birlikte, Doğu Asya'dan gelen seyahat raporları, halkların, dinlerin ve kültürlerin tanımlarına ek olarak, yeni ziyaret edilen ülkelerin coğrafyası hakkında bilgiler içeriyordu. On üçüncü yüzyılda, bilgin Roger Bacon, doğu yarımkürenin yeni bir resmini çizmek için keşiflerinin çağdaş güzergâhlarını kullanmıştı. Genel olarak, bu zamanın önemli ansiklopedilerinin yazarları, kozmos ve dünya hakkındaki açıklamalarını geleneksel antik ve erken orta çağ anlatılarına dayandırdılar. Bununla birlikte, Asya coğrafyasına daha geniş bir ilgi, on beşinci yüzyılın başında ortaya çıktı. O zamanlar seyahat raporları artık mucizelerin tarihi olarak değil, insanların dünyaya ilişkin coğrafi izlenimlerini zenginleştiren önemli bilgi kaynakları olarak anlaşıldı. Emin olmak için, birçok imge ve kavram bulanık veya yanlış kaldı ve bilim adamları genellikle güney Çin'i daha büyük bir Hindistan'ın parçası olarak görmeye devam ettiler. Bununla birlikte, "Çin İmparatorluğunun modern on beşinci yüzyıl haritalarında temsili her zamankinden çok daha doğrudu. Venedikli bir keşif ve haritacı olan Fra Mauro'nun yaklaşık 1450 tarihli *Mappa Mundi*'si sadece bir örnektir. Fra Mauro, *Claudius Ptolemy*'nin antik haritasını kendi çalışması için temel olarak kullanmasına rağmen, yeni edindiği ilk elden bilgileri ekleyerek modeli değiştirdi¹⁰¹. Halkın Doğu Asya algısı, bu seyahat raporlarıyla kesin olarak yeniden şekillendirildi¹⁰². Bir yandan, "yeni Çin" kasabaları, kıyıları ve adaları bakımından neredeyse gerçekçi bir coğrafi hassasiyetle tasvir edildi; Öte yandan *Milione* ve benzeri metinlere göre aşırı zengin bir ülke olarak tasavvur edilmiştir¹⁰³.

On beşinci yüzyılın kâşifleri, Doğu hakkındaki bu yeni bilgiye açıkça aşinaydılar. Doğu Asya seyahatnamelerinde çizilen resim hem baştan çıkarıcı hem de zorlayıcı olmalıdır. On beşinci yüzyılın ikinci çeyreğinde Portekiz'in Batı Afrika kıyılarındaki keşiflerini organize eden ve finanse eden Henry the Navigator, muhtemelen Milione'nin bir kopyasına sahipti. Portekiz kralının sarayında, 1474 civarında Marco Polo tarafından sağlanan bilgilere dayanarak, Hindistan'a giden bir batı rotası ilk olarak tartışıldı¹⁰⁴. Kristof Kolomb da o sırada Lizbon'da kalyordu. Uzun müzakereler sırasında, Cenevizli kâşif, Katolik Hükümdarlar Kastilyalı Isabel ve Aragonlu Ferdinand'ı Batı üzerinden Hindistan'a yelken açma planını desteklemeye ikna etti. Bu aylarda, Columbus görünüşe göre Milione'nin Latin versiyonunu dikkatle inceledi ve özellikle önemli bölümleri işaretledi ve yorumladı¹⁰⁵. Bunlar genellikle, büyük olasılıkla finansörlerini etkilemek için kullanmak istediği Doğu'nun zenginliğine göndermeler içeriyordu.

¹⁰⁰ Johannes Fried, "Suche nach der Wirklichkeit: Die Mongolen und die europäische Erfahrungswissenschaft im 13. Jahrhundert," *Historische Zeitschrift* 243 (1986): 287–332.

¹⁰¹ Angelo Cattaneo, "Fra Mauro's *Cosmographus incomparabilis* and his *Mappamundi*: Documents, Sources, and Protocols for Mapping," in *La Cartografia europea tra primo Rinascimento e fine dell'Illuminismo*, ed. Diogo Ramado Curto (Florence: Olschki, 2003), 19–48.

¹⁰² William A. R. Richardson, "East and South-East Asia: Cartographers' Attempts to Reconcile the Maps of Ptolemy and Martellus with Marco Polo's *Travels* and with Portuguese Charts," in *Terrae incognitae* 32 (2000): 1–22.

¹⁰³ Folker Reichert, "Chinas Beitrag zum Weltbild der Europäer: Zur Rezeption der Fernostkenntnisse im 13. und 14. Jahrhundert," in *Das geographische Weltbild um 1300: Politik im Spannungsfeld von Wissen, Mythos und Fiktion*, ed. Peter Moraw (Berlin: Duncker & Humblot, 1989), 33–57.

¹⁰⁴ Ilaria Luzzana Caraci, "Marco Polo e le grandi scoperte geografiche dei secoli XV e XVI," in *L'impresa di Marco Polo: Cartografia, viaggi, percezione*, ed. Cosimo Palagiano (Rome: Tiellemedia, 2007), 21–26.

¹⁰⁵ Folker Reichert, "Columbus und Marco Polo—Asien in Amerika: Zur Literaturgeschichte der Entdeckungen," *Zeitschrift für historische Forschung* 15 (1988): 1–61.

Sonuç

Sonunda, Doğu'ya giden Katolik gezginler, Uzak Doğu'da kendi dinlerini yaymakla değil, Batı'daki kendi ülkelerinde Uzak Doğu'nun bilgisini ve cazibesini artırarak tarihe görünür bir iz bıraktılar. Bu hiçbir şekilde yalnızca bir orta çağ fenomeni değildi. Güçlü bir "ev etkisi", daha sonraki Cizvit misyonlarında "sömürge fantezilerini" körükleyen ve sömürge faaliyetlerine katılımda da bulunabilir¹⁰⁶. Gezginler, Batı'daki izleyicilerinin dünyayı anlamalarına ve nihayetinde dünyayı fethetmelerine yardımcı olan "yararlı ve güvenilir bilgi" yaratılmasına kendi paylarını eklediler¹⁰⁷. Buna karşılık, Orta Doğu'daki Nesturîlerin çok farklı başlangıç noktaları, misyonerlik faaliyetlerinin farklı bir şekilde gelişmesine ve menşe ülkeleri üzerindeki etkilerine yol açtı. Kendi ülkelerindeki azınlık statüleri nedeniyle Nesturîler kültürler arası uyum ve asimilasyona daha hazırlıklıydılar. Bu durum onların Doğu'daki misyoner başarılarını artırmış, ancak Batı'da artan marjinalleşmelerini engelleyememiştir.

O halde, orta çağda kültürler arası seyahatin yol açtığı sonuçların çeşitliliği budur¹⁰⁸. Uzak Doğu'ya yapılan bu iki farklı görevin sonuçları çok farklı etkiler yarattı. Nesturîler, sıra insanların gerçek din değiştirmesine geldiğinde başarılı oldular, ancak üzerinde çok az etkiye sahip oldukları siyasi ve doğal değişimler karşısında konumlarını kaybettiler. Fransiskenlerin yeni ev sahibi toplumları üzerinde çok az etkisi oldu, ancak daha sonraki girişimlerin üzerine inşa edebileceği bir miras yarattılar. Her iki misyon da aynı amaca sahipti, ancak Fransisken misyonunun amaçlanmayan ve öngörülemeyen etkileri vardı. Avrupa'nın Uzak Doğu toplumları hakkındaki bilgisini ve ilgisini yenilediler; bu süreç, 16. ve 17. yüzyıllarda Hıristiyan misyonerlik faaliyetlerinin yeniden canlanmasını sağlayan ve nihayetinde kolaylaştıran bir süreçti.

Kaynakça

- Alexander Toepel, "Traces of Nestorianism in Manchuria and Korea," *Oriens Christianus* 89 (2005): 77–85.
- Anastasius van Wyngaert, ed., "Wilhelmus Rubruquensis, Itinerarium ad partes orientales," in *Itinera et relationes Fratrum Minorum saeculi XIII et XIV* (Quaracchi-Firenze: Collegium S. Bonaventurae, 1929), 29.
- Angelo Cattaneo, "Fra Mauro's *Cosmographus incomparabilis* and his *Mappamundi*: Documents, Sources, and Protocols for Mapping," in *La Cartografia europea tra primo Rinascimento e fine dell'Illuminismo*, ed. Diogo Ramado Curto (Florence: Olschki, 2003), 19–48.
- Arnold Lauren, *Princely Gifts and Papal Treasures: The Franciscan Mission to China and its Influence on the Art of the West, 1250–1350* (San Francisco: Desiderata Press, 1999).
- Arthur C. Moule, "The Use of the Cross among the Nestorians in China," *T'oung Pao* 28 (1931).
- Arthur C. Moule, *Christians in China Before the Year 1550* (London: Society for Promoting Christian Knowledge, 1930).
- Barbara Wehr, "A propos de la g n se du 'Devisament dou monde' de Marco Polo," in *Le passage de l'écrit des langues romanes*, ed. Maria Selig, Barbara Fank, and J rg Hartmann (Tübingen: Gunter Narr, 1993), 299–326.
- Bayard H. Jones, "The History of Nestorian Liturgies," *Anglican Theological Review* 46 (1964).
- Bizhen Xie, "The History of Quanzhou Nestorianism," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 257–277.

¹⁰⁶ Alman Cizvit misyonunun on sekizinci y zyıldaki etkisinin bir  rneđi için bkz. Strasser, "A Case of Empire Envy?" 39–40. K reselleşmenin erken-modern s re lerinde misyoner ağlarının  nemi şurada tartışılmaktadır: Luke Clossy, "Merchants, Migrants, Missionaries, and Globalization in the Early Modern Pacific," *Journal of Global History* 1, no. 1 (2006): 41–58.

¹⁰⁷ Patrick O'Brien, "Historical Foundations for a Global Perspective on the Emergence of a Western European Regime for the Discovery, Development, and Diffusion of Useful and Reliable Knowledge," *Journal of Global History* 8, no. 1 (2013): 1–24.

¹⁰⁸ "Orta  ađ'da kültürler arası etkileşim ve kültürler arası karışıklığın failleri" olarak farklı inan ların temsilcileri hakkında bkz. Tilmann Lohse, "Pious Men in Foreign Lands: Global-historical Perspectives on the Migrations of Medieval Ascetics, Missionaries, and Pilgrims," *Viator* 44 (2013): 123–136.

- C. Y. Hsü, "Nestorianism and the Nestorian Monument in China," *Asian Culture Quarterly* 14, no. 1 (1986): 46.
- Charles H. Parker, "Converting Souls across Cultural Borders: Dutch Calvinism and Early Modern Missionary Enterprises," *Journal of Global History*, 8, 1, 2013.
- Christine Mollier, *Buddhism and Taoism Face to Face: Scripture, Ritual, and Iconographic Exchange in Medieval China* (Honolulu: University of Hawai'i Press, 2008).
- Christopher A. Atwood, "Validation by Holiness or Sovereignty: Religious Toleration as Political Theology in the Mongol World Empire of the Thirteenth Century," *International History Review* 26, no. 2 (2004).
- David E. Mungello, *Curious Land: Jesuit Accommodation and the Origins of Sinology* (Stuttgart: Steiner, 1985), 164–172.
- Dietmar W. Winkler, *Ostsyrisches Christentum: Untersuchungen zu Christologie, Ekklesiologie und zu den ökumenischen Beziehungen der Assyrischen Kirche des Ostens* (Münster: Lit, 2003).
- dward L. Farmer, *Zhu Yuanzhang and Early Ming Legislation: The Reordering of Chinese Society Following the Era of Mongol Rule* (Leiden: Brill, 1995), 105–113.
- Erica C. D. Hunter, "The Church of the East in Central Asia," *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78, no. 3 (1996).
- Erica C. D. Hunter, "The Conversion of the Kerait to Christianity in AD 1007," *Zentralasiatische Studien* 22 (1989/90): 140–163.
- Erik Hildinger, trans. and ed., *The Story of the Mongols whom We Call the Tartars. Friar Giovanni di Plano Carpini's Account of his Embassy to the Court of the Mongol Khan* (Boston: Branden, 1996).
- Fan Ke, (2001), "Maritime Muslims and Hui Identity: A South Fujian Case," *Journal of Muslim Minority Affairs* 21, 2.
- Folker Reichert, "Chinas Beitrag zum Weltbild der Europäer: Zur Rezeption der Fernostkenntnisse im 13. und 14. Jahrhundert," in *Das geographische Weltbild um 1300: Politik im Spannungsfeld von Wissen, Mythos und Fiktion*, ed. Peter Moraw (Berlin: Duncker & Humblot, 1989), 33–57.
- Folker Reichert, "Columbus und Marco Polo—Asien in Amerika: Zur Literaturgeschichte der Entdeckungen," *Zeitschrift für historische Forschung* 15 (1988): 1–61.
- Francis A. Rouleau, "The Yangchow Latin Tombstone as a Landmark of Medieval Christianity in China," *Harvard Journal of Asiatic Studies* 17, no. 3–4 (1954): 348–351.
- Franz Xaver Peintinger, "In Nomine Domini: Ein christlicher Grabstein in Yangzhou (1344)," in *The Chinese Face of Jesus Christ*, ed. Roman Malek (Nettetal: Steyler, 2002), 1:285–289.
- Frédéric Luisetto, *Arméniens et autres chrétiens d'Orient sous la domination mongole* (Paris: Geuthner, 2007).
- Gerhard Rosenkranz, *Die älteste Christenheit in China in den Quellenschriften der Nestorianer-Texte der Tang-Dynastie* (Berlin: Ostasien-Mission, 1939).
- Gerrit J. Reinink, "Tradition and the Formation of the Nestorian Identity in Sixth- to Seventh-Century Iraq," *Church History and Religious Culture* 89, no. 1–3 (2009).
- Hajji Yusuf Chang, "Chinese Muslim Mobility in Sung-Liao-Chin Period," in *Islam in China: Key Papers*, ed. Michael Dillon (Folkestone: Global Oriental, 2009), 1:159–160.
- Henry Yule, trans., *The Travels of Friar Odoric: Blessed Odoric of Pordenone. Italian Texts and Studies on Religion and Society*, (Grand Rapids, MI: Eerdmans, 2002), 1–62 ("Introduction" by Paolo Chiesa).
- Herbert Franke, "Eine qarluq-türkische Familie im Dienste der mongolischen Großkhane," in *Scholia: Beiträge zur Turkologie und Zentralasienkunde. Annemarie von Gabain zum 80. Geburtstag*, ed. Klaus Röhrborn and Horst Wilfrid Brands (Wiesbaden: Harrassowitz, 1981), 64–79.
- Ian Gillman and Hans-Joachim Klimkeit, *Christians in Asia before 1500* (Richmond: Curzon, 1999).
- Igor de Rachewiltz, "The Turks in China under the Mongols: A Preliminary Investigation of Turco-Mongol Relations in the 13th and 14th Century," in *China among Equals: The Middle Kingdom and its Neighbors, 10th–14th centuries*, ed. Morris Rossabi (Berkeley: University of California Press, 1983).

- Ilaria Luzzana Caraci, "Marco Polo e le grandi scoperte geografiche dei secoli XV e XVI," in *L'impresa di Marco Polo: Cartografia, viaggi, percezione*, ed. Cosimo Palagiano (Rome: Tiellemedia, 2007), 21–26.
- James D. Ryan, "Christian Wives of the Mongol Khans: Tartar Queens and Missionary Expectations in Asia," *Journal of the Royal Asiatic Society* 8, no. 3 (1998): 411–421.
- James Hamilton and Ru-Ji Niu, "Deux inscriptions funéraires Turques Nestoriennes de la Chine orientale," *Journal Asiatique* 282, no. 1 (1994): 147–155.
- Jean Dauvillier, "Les provinces Chaldéennes 'de l'extérieur' au moyen age," in *Mélanges offerts au R. P. Ferdinand Cavallera, doyen de la faculté de théologie de Toulouse, à l'occasion de la quarantième année de son professorat à l'Institut Catholique*, ed. Jean Dauvillier (Toulouse: Bibliothèque de l'Institut Catholique, 1948).
- Jean Maurice Fiey, *Chrétiens syriaques sous le Mongols: Il-Khanat de Perse, XIIIe–XIVe s.* Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium (Louvain: Secrétariat du Corpus SCO, 1987).
- Jean Maurice Fiey, *Pour un Oriens Christianus Novus: Répertoire des diocèses syriaques orientaux et occidentaux* (Stuttgart: Steiner, 1993).
- Jean Richard, "La mission en Europe de Rabban Çauuma et l'union des églises," in *Orient et Occident au Moyen Âge*, ed. Jean Richard (London: Variorum Reprints, 1976), 162–167.
- Jean Richard, "Zayton, un évêché au bout du monde," in *Chemins d'Outre-Mer: Etudes d'histoire sur la Méditerranée médiévale offertes à Michel Balard*, ed. Damien Coulon (Paris: Publications de la Sorbonne, 2004).
- Johannes Fried, "Suche nach der Wirklichkeit: Die Mongolen und die europäische Erfahrungswissenschaft im 13. Jahrhundert," *Historische Zeitschrift* 243 (1986): 287–332.
- Johannes Witte, *Das Buch des Marco Polo als Quelle für die Religionsgeschichte* (Berlin: Hutten-Verlag, 1916).
- Joseph P. Byrne, "Giovanni di Piano Carpini (c. 1180–1252)," in *Key Figures in Medieval Europe: An Encyclopedia*, ed. Richard C. Emmerson and Sandra Clayton-Emmerson (New York: Routledge, 2006).
- Jussi Hanska and Antti Ruotsala, "Berthold von Regensburg, OFM, and the Mongols: Medieval Sermon as a Historical Source," *Archivum franciscanum historicum* 89 (1996): 425–445.
- Ken Parry, "An Unusual Artifact from South China," *Journal of the Asian Arts Society of Australia Review* 15, no. 2 (2006): 12–13.
- Ken Parry, "Images of the Church of the East: The Evidence from Central Asia and China," *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78, no. 3 (1996): 143–162.
- Klaus Koschorke, „Ob er nun unter den Indern weilt oder unter den Chinesen ... Die ostsyrisch-nestorianische Kirche des Ostens als kontinentales Netzwerk im Asien der Vormoderne," *Jahrbuch für Europäische Überseegeschichte* 9 (2009): 18–24.
- Leonardi Olschky, "Manichaeism, Buddhism and Christianity in Marco Polo's China," *Asiatische Studien* 5, 1–2 (1951): 1–21.
- Li Tang, *A Study on the History of Nestorian Christianity in China and its Literature in Chinese: Together with a New English Translation of the Dunhuang Nestorian Documents* (Frankfurt am Main: Peter Lang, 2004).
- Liam Brockey, *Journey to the East: The Jesuit Mission to China, 1579–1724* (Cambridge: Harvard University Press, 2007).
- Louis Ligeti, "Les sept monastères Nestoriens de Mar Sargis," *Acta Orientalia Hungarica* 26, no. 2–3 (1972): 169–178.
- Luke Clossey, "Merchants, Migrants, Missionaries, and Globalization in the Early Modern Pacific," *Journal of Global History* 1, no. 1 (2006): 41–58.
- Marco Polo, *The Description of the World*, trans. and annot. A.C. Moule and Paul Pelliot (London: G. Routledge & Sons, 1938).
- Mathias Mundadan, *History of Christianity in India*, vol. 1, *From the Beginning up to the Middle of the Sixteenth Century* (Bangalore: Church History Association of India, 1984).

- Matteo Ricci, *Descrizione della Cina* (Macerata: Quodlibet, 2011).
- Max Deeg, "Towards a New Translation of the Chinese Nestorian Documents from the Tang Dynasty," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 115–131.
- Michael Frassetto, ed., *Heresy and the Persecuting Society in the Middle Ages: Essays on the Work of R. I. Moore* (Leiden: Brill, 2006).
- Michal Biran, *The Empire of the Qara Khitai in Eurasian History between China and the Islamic World* (Cambridge: Cambridge University Press, 2005).
- Morris Rossabi, *Voyager from Xanadu: Rabban Sauma and the First Journey from China to the West* (Tokyo, New York and London: Kodansha, 1992).
- Nancy Shatzman Steinhardt, (2008), "China's Earliest Mosques," *Journal of the Society of Architectural Historians* 67, no. 3 : 330–361.
- Nathan J. Ristuccia, "Eastern Religions and the West: The Making of an Image," *History of Religions* 53, 2 (2013): 170–204.
- Nicolas Standaert, ed., *Handbook of Christianity in China*, vol. I, 635–1800 (Leiden: Brill, 2001).
- P. Yoshiro Saeki, *The Nestorian Documents and Relics in China* (Tokyo: Maruzen, 1951).
- Patrick O'Brien, "Historical Foundations for a Global Perspective on the Emergence of a Western European Regime for the Discovery, Development, and Diffusion of Useful and Reliable Knowledge," *Journal of Global History* 8, no. 1 (2013): 1–24.
- Paul Carus, *The Nestorian Monument: An Ancient Record of Christianity in China* (Chicago: The Open Court Publishing Company, 1909).
- Peter Bruns, "Doch wegen der Ehre des Kreuzes standen wir zusammen ... Östliches Christentum im Itinerar des Wilhelm von Rubruk (1253–1255)," *Zeitschrift für Kirchengeschichte* 113, no. 2 (2002): 145–169.
- Peter Burke, *Cultural Hybridity* (Cambridge: Polity Press, 2009).
- Peter Jackson, trans. and ed., *The Mission of Friar William of Rubruck: His Journey to the Court of the Great Khan Möngke, 1253–1255* (London: Hakluyt Society, 1990), chap. XXVI, 12, 163–164.
- Peter N. Gregory and Patricia Buckley Ebrey, "The Religious and Historical Landscape," in *Religion and Society in T'ang and Sung China*, ed. Patricia Buckley Ebrey and Peter N. Gregory (Honolulu: University of Hawai'i Press, 1993), 18–35..
- Peter R. D'Agostino, "Orthodoxy or Decorum? Missionary Discourse, Religious Representations, and Historical Knowledge," *Church History* 72, no. 4 (2003).
- Pier Borbone, *Storia di Mar Yahballaha e di Rabban Sauma: Un orientale in Occidente ai tempi di Marco Polo* (Turin: Zamorani, 2000).
- Qin Zhang Yang, "Nestorian Churches and their Followers along the Southern China Coast in the Yuan," in *Andrea da Perugia: Atti del Convegno, Perugia, 19 settembre 1992*, ed. Carlo Santini (Rome: Il Calamo, 1994), 105–128.
- Richard M. Price, "Marian Piety and the Nestorian Controversy," in *The Church and Mary*, ed. Robert N. Swanson (Woodbridge: Boydell Press, 2006).
- Roberto S. Lopez, *Su e giù per la storia di Genova* (Genoa: Università di Genova. Istituto di paleografia e storia medievale, 1975).
- Rowan A. Greer, "The Use of Scripture in the Nestorian Controversy," *Scottish Journal of Theology* 20, no. 4 (1967).
- Samuel H. Moffett, *A History of Christianity in Asia*, vol. 1, *Beginnings to 1500* (Maryknoll, NY: Orbis Books, 1998).
- Samuel N. C. Lieu, "Medieval Manichaean and Nestorian Remains in the Zayton (Quanzhou) of Marco Polo," in *New Light on Manichaeism: Papers from the Sixth International Congress on Manichaeism Organized by the International Association of Manichaean Studies*, ed. Jason D. BeDuhn (Leiden: Brill, 2009).

- Samuel N. C. Lieu, "Nestorian Remains from Zaitun (Quanzhou), South China," in Malek and Hofrichter, *Jingjiao*, 277–291.
- Sebastian P. Brock, "The 'Nestorian' Church: A Lamentable Misnomer," *Bulletin of the John Rylands University Library of Manchester* 78, no. 3 (1996).
- Shimin Geng, "Reexamination of the Nestorian Inscription from Yangzhou," in *Jingjiao: The Church of the East in China and Central Asia*, ed. Roman Malek and Peter Hofrichter (Nettetal: Steyler, 2006).
- Shimin Geng, Hans-Joachim Klimkeit, and Jens Peter Laut, "Eine neue nestorianische Grabinschrift aus China," *Ural-altaische Jahrbücher*, N. F. 14 (1996).
- Susan Wessel, *Cyril of Alexandria and the Nestorian Controversy: The Making of a Saint and of a Heretic* (Oxford: Oxford University Press, 2004).
- Thomas Ertl, *Religion und Disziplin: Selbstdeutung und Weltordnung im frühen deutschen Franziskanertum* (Berlin: de Gruyter, 2006), 367–388.
- Thomas Graumann, "The Distribution of Texts and Communication-Networks in the Nestorian Controversy," in *Comunicazione e ricezione del documento cristiano in epoca tardoantica: XXXII Incontro di Studiosi dell'Antichità Cristiana, Roma, 8–10 maggio 2003* (Rome: Institutum Patristicum Augustinianum, 2004).
- Tilmann Lohse, "Pious Men in Foreign Lands: Global-historical Perspectives on the Migrations of Medieval Ascetics, Missionaries, and Pilgrims," *Viator* 44 (2013): 123–136.
- Tjalling H. F. Halbertsma, *Early Christian Remains of Inner Mongolia* (Leiden: Brill, 2008).
- Ulrike Strasser, "A Case of Empire Envy? German Jesuits Meet an Asian Mystic in Spanish America," *Journal of Global History* 2, no. 1 (2007).
- Wasilios Klein, "Christliche Reliefgrabsteine des 14. Jahrhunderts von der Seidenstraße: Ergänzungen zu einer alttürkischen und zwei syrischen Inschriften," in *VI Symposium Syriacum*, ed. René Lavenant (Rome: Pontificio Istituto Orientale, 1994), 439–442.
- Wilhelm Baum and Dietmar W. Winkler, *Die Apostolische Kirche des Ostens: Geschichte der sogenannten Nestorianer* (Klagenfurt: Kitab, 2000).
- Wolfgang Hage, "Das Nebeneinander christlicher Konfessionen im mittelalterlichen Zentralasien," in *XVII. Deutscher Orientalistentag*, ed. Wolfgang Voigt, (Wiesbaden: Steiner, 1969), 2:517–525.
- Wolfgang Hage, "Der Weg nach Asien: Die ostsyrische Missionskirche," in *Kirchengeschichte als Missionsgeschichte*, ed. Knut Schäferdiek, vol. 2, bk. 1, *Die Kirche des früheren Mittelalters* (München: Kaiser, 1978).
- Wolfgang Hage, "Einheimische Volkssprachen und syrische Kirchensprache in der nestorianischen Asienmission," in *Erkenntnisse und Meinungen*, vol. 2, ed. Gernot Wießner (Wiesbaden: Harrassowitz, 1978), 131–160.
- Xu Longfei, *Die nestorianische Stele in Xi'an: Begegnung von Christentum und chinesischer Kultur* (Bonn: Borengässer, 2004).
- Yves Raguin, "China's First Evangelization by the 7th and 8th Century Eastern Syrian Monks," in Malek, *The Chinese Face of Jesus Christ*, 1:159–161.